

Liturgia segédlet

a skabellumokra és a vizsgára való felkészüléshez Levelező tagozat

A diákság belső használatára készítette

Dr. Füzes Ádám
mb. ea.

2007-2008. tanév őszi félév

I.	A LITURGIA ALAPJAI ÉS TEOLÓGIÁJA.....	3
A.	BEVEZETÉS.....	3
1.	<i>A liturgia mint teológiai tudomány.....</i>	3
2.	<i>A liturgia szó jelentése és használata.....</i>	4
3.	<i>A liturgia meghatározása.....</i>	4
4.	<i>A liturgiák felosztása.....</i>	5
5.	<i>Az imádság.....</i>	6
a)	<i>Az imádság fajtái.....</i>	6
b)	<i>A liturgikus imádság jellemzői.....</i>	6
c)	<i>A liturgikus imádság műfajai.....</i>	6
6.	<i>A liturgiában használt legfontosabb kifejezések.....</i>	7
7.	<i>Jel és jelkép (szimbólum).....</i>	7
8.	<i>A liturgiában használt magatartási formák.....</i>	8
9.	<i>Gesztusok a liturgiában.....</i>	9
10.	<i>Természetből vett jelképek a liturgiában.....</i>	9
B.	A LITURGIA TEOLÓGIÁJA.....	10
1.	<i>A liturgia mint misztérium.....</i>	10
a)	<i>A misztérium szó etimológiája.....</i>	10
b)	<i>A misztérium a Bibliában.....</i>	11
c)	<i>A misztérium szó keresztény használata.....</i>	11
2.	<i>A liturgia a Szentháromság műve.....</i>	12
3.	<i>Krisztus jelenléte a liturgiában.....</i>	13
4.	<i>Liturgia és Egyház.....</i>	13
5.	<i>Tudatos, tevékeny és gyümölcsöző részvétel.....</i>	14
II.	AZ EUKARISZTIA ÜNNEPLÉSE AZ ÉVSZÁZADOK SORÁN.....	15
A.	AZ EUKARISZTIÁT KRISZTUS ALAPÍTOTTA.....	15
B.	AZ EUKARISZTIA AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN.....	17
C.	AZ ÖSEGYHÁZ ÜNNEPELTE.....	17
1.	<i>Az Apostolok Cselekedetei.....</i>	17
2.	<i>Az első századok keresztény és nem keresztény irodalma.....</i>	17
D.	A FORMÁK ÉS RÍTUSOK KIALAKULÁSA A IV-VIII. SZÁZADIG.....	20
1.	<i>Korkép.....</i>	20
2.	<i>Szakramentáriumok és Ordók.....</i>	20
3.	<i>A nép részvétele – négy körmenet a misében.....</i>	20
a)	<i>Stációs templomok – bevonulási körmenet.....</i>	21

b)	Körmenet az evangéliumos könyvvel	21
c)	Felajánlási körmenet	21
d)	Áldozás	21
4.	<i>A Szentírás olvasása</i>	21
E.	<i>A VIII. SZÁZADTÓL A II. Vatikáni Zsinatig</i>	22
1.	<i>A mise a középkorban (VIII-XV. század)</i>	22
a)	A római mise elterjedése	22
b)	A frank-római mise sajátosságai (IX-X. század)	22
c)	A középkori vallásosság (XI-XIII. század)	23
d)	Oktató tanítás és rubrikák	23
2.	<i>A mise rendjének középkori eredete</i>	23
3.	<i>A Mise a Trentói Zsinattól a II. Vatikáni Zsinatig</i>	24
a)	Missale Romanum secundum Pium V (1570)	24
b)	Utolsó reformok a II. Vatikáni Zsinat előtt	25
III.	A SZENTMISE RÉSZEI	25
A.	<i>A MISÉHEZ ELŐKÉSZÍTENDŐK:</i>	25
B.	<i>BEVEZETŐ SZERTARTÁSOK</i>	26
	<i>Introitus – kezdő ének és a bevonulás</i>	26
	<i>Az oltár és a hívek köszöntése – salutatio</i>	26
	<i>Bűnbánat – actus poenitentialis</i>	26
	<i>Kyrie eleison – Uram irgalmazz</i>	27
	<i>Gloria – Dicsőség</i>	27
	<i>Collecta – könyörgés – gyűjtő imádság</i>	27
C.	<i>AZ IGE LITURGIA</i>	28
	<i>Az olvasmányok rendje</i>	28
	<i>Első olvasmány</i>	28
	<i>Graduale – válaszos zsoltár – psalmus responsoricus</i>	29
	<i>Második olvasmány – szentlecke</i>	29
	<i>Alleluja</i>	29
	<i>Traktus</i>	29
	<i>Szekvencia</i>	29
	<i>Evangélium</i>	29
	<i>Szentbeszéd – homília</i>	30
	<i>Credo – hitvallás</i>	30
	<i>Egyetemes könyörgések – oratio universalis</i>	30
D.	<i>AZ EUKARISZTIA LITURGIÁJA</i>	31
	<i>Az adományok előkészítése – offertorium</i>	31
a)	Az offertorium-ének	31
b)	A pap imái	31
c)	Tömjénezés	31
d)	Kézmosás	31
e)	Felszólítás imádságra	31
f)	Felajánlási könyörgés – Oratio super oblata	32
	<i>Az eukarisztikus imádság</i>	32
a)	Prefáció	32
b)	Sanctus	32
c)	A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az adományokra – epiklézis	32
d)	A szentmise alapításának elbeszélése – Úrfelmutatás	33
e)	Megemlékezés – anamnézis	33
f)	Felajánlás – oblatio	33
g)	Az áldozat bemutatása	33
h)	A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az áldozáshoz – epiklézis	33
i)	Közbenjáró imák - intercessiones	33
j)	Záródicsőftés - doxológia	33
	<i>Az áldozás – communio</i>	34
a)	Miatyánk – Pater noster	34
b)	Embolizmus	34
c)	Békeköszöntés	34
d)	Kenyértörés (fractio panis) – egyesítés (immixtio)	34
e)	Agnus Dei – Isten Báránya	34
f)	Áldozási ének – communio	35
g)	Áldozás utáni könyörgés – oratio post communionem	35
D.	<i>BEFEJEZŐ SZERTARTÁSOK</i>	35

E.	AZ EUKARISZTIKUS IMÁK.....	35
F.	KÜLÖNBÖZŐ MISEFORMÁK.....	36
1.	<i>A koncelebrált mise</i>	36
G.	AZ ÁLDOZÁSSAL KAPCSOLATOS RENDELKEZÉSEK.....	37
1.	<i>Kézbe és nyelvre való áldoztatás</i>	37
2.	<i>Két szín alatti áldozás</i>	37
IV.	AZ EUKARISZTIA TISZTELETE A MISÉN KÍVÜL.....	37
A.	MISÉN KÍVÜLI ÁLDOZTATÁS.....	37
B.	A SZENTSÉGIMÁDÁS.....	38
C.	VASÁRNAPI ISTENTISZTELET PAP TÁVOLLÉTÉBEN.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.

I. A LITURGIA ALAPJAI ÉS TEOLÓGIÁJA

A félév első nagy témája általános bevezető, amely elhelyezi a liturgikát a teológiai stúdiumok között, majd tárgyát, a liturgiát határozza meg. A definíciós kísérletek után a liturgia teológiai alapjait vizsgálja, a róla való beszéd alapvető fogalmait járja körül, mint ahogy a liturgikus cselekmények elemeivel is megismertet.

A. Bevezetés

Tanulmányaink elején különbséget kell tennünk a *liturgia* és *liturgika* kifejezések között. A *liturgia* maga az istentiszteleti cselekmény, szöveggel és gesztusokkal, amint ennek majd az alábbiakban részletesebben meghatározása következik. A *liturgika* ezzel szemben a liturgiával foglalkozó tudomány. Nem azonos a szertartással, amely csupán a liturgia helyes végzését tanítja meg, hanem az Egyház liturgiáját a maga egészében: teológiájával, történetével, lelkiségével és megszentelő hatásával vizsgálja.

1. A liturgika mint teológiai tudomány

A teológiai tanulmányi rendünkben a „felépítmények”, gyakorlati teológiai tantárgyak közé tartozik a liturgika. Azonban valódi teológiai tárgy, amely a kinyilatkoztatás fényében és annak szemszögéből kívánja vizsgálni és értelmezni az Egyház istentiszteleti életét.

A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról (rövidítve SC, a magyar szakirodalomban általában *Liturgikus konstitúció* néven emlegetve) a következő mondja tárgyunkról:

A szent liturgia tudományát a szemináriumokban és a szerzetesek tanulmányi házaiban a szükséges és jelentősebb, a teológiai fakultásokon a főbb tárgyak közé kell sorolni, és teológiai, történeti, spirituális, lelkipásztori és jogi szempontból kell tanítani. A többi szaktárgy – főként a dogmatika, a szentírástudomány, a lelkiélet és a lelkipásztorkodás –

tanárai pedig törekedjenek arra, hogy tárgyük sajátos szemszögéből úgy fejtsék ki Krisztus misztériumát és az üdvösség történetét, hogy ezek összefüggése a liturgiával, illetve a papképzés egysége nyilvánvaló legyen (SC 16. sz.).

Tehát *teológiai* szempontból tárgyaljuk annak objektív, kinyilatkoztatásra épülő tartalma miatt, a *történeti* tárgyalást a 2000 éves keresztény liturgia időben kifejlődő természete kívánja meg, a *lelkiségi* mozzanatot a liturgiát végző ember szubjektív volta követeli meg, a *lelkipásztori* jelleget az Egyház üdvösségre vezető célja, a *jogi* oldalt pedig az isteni dolgokhoz szükséges rend igényli.

A liturgiáról nem elég tanulni, azt folyamatosan élni is kell, ezt segíti elő a *liturgikus nevelés*, amelyről a SC így ír:

A szemináriumokban és a szerzetesházakban a papnövendékeket liturgikus szellemű lelki életre neveljék, vezessék rá őket a szent szertartások megértésére és a teljes lélekkel való bekapcsolódásra – részben a szent misztériumok ünneplésével, részben a liturgia szellemétől áthatott áhítatgyakorlatokkal; neveljék őket a liturgikus törvények megtartására is, hogy a szemináriumokban és a szerzetesi tanulmányi házakban a liturgia szelleme teljesen áthassa az életet (SC 17. sz.).

Ennek feladata azonban a szeminárium előljáróira, a szerzetes nevelőkre hárul, a világi hallgatóknak pedig saját plébániájukban és közösségükben kell megélniük.

2. A liturgia szó jelentése és használata

A liturgia a görög *leitourgia* (λειτουργία = *laosz*, nép + *ergon*, munka) szóból származik. Jelentése a népért végzett közösségi szolgálat (hadviselés, Olimpia, színházi játékok, stb.). Az Ószövetség görög nyelvű fordításában (LXX) a liturgia a szent sátorban végzett papi szolgálatot jelöli, néhol tágabb értelemben a felebaráti szeretet tetteit is. Az Újszövetségben a Zsidókhoz írt levél e szót lefoglalja Krisztus főpapi működésének leírására. Az első keresztényeknél a liturgia az Isten tiszteletére végzett cselekedetek gyűjtőfogalma. A római egyházban nem honosodott meg ez a kifejezés. A használt kifejezések: *munus*, *officium*, *mysterium*, *sacramentum*, *ritus*, *actio*, stb. A görög egyház már a 4. században a misét nevezi liturgiának. Később a nyugati egyházban a liturgia a szent szertartások összességét jelentette, vagy azoknak az egyház által előírt normáknak a gyűjteményét, amely a kultusz végzését szabályozta.

3. A liturgia meghatározása

A liturgiát sokféleképpen próbálták meghatározni. Ebből gondolunk végig néhányat.

A liturgikus mozgalom egyik jeles képviselője, a belga L. Beauduin a liturgiát az egyház kultuszának nevezi. A bencés O. Casel kutatásai alapján így fogalmaz: a liturgia Krisztus üdvözítő tetteinek (kereszthalálának és feltámadásának) megjelenítése az Egyház szertartásaiban, melyek révén a megváltás üdvözítő eseményei jelenvalóvá lesznek a szimbólumok fátyla alatt.

A liturgikus mozgalom eredményeit összefoglalta, az értékeseket válogatta és szentesítette XII. Pius pápa *Mediator Dei* kezdetű enciklikája 1947-ben. Ennek definíciója a II. Vatikáni Zsinat gondolkodásának meghatározója és kiindulópontja:

A szent liturgia tehát nem más, mint az a nyilvános istentisztelet, amelyet a mi Üdvözítőnk, mint az Egyház feje, bemutat a mennyei Atyának, és amelyet a hívek

közössége bemutat Alapítójának és rajta keresztül az örök Atyának. Tehát, röviden összefoglalva, a szent Liturgia Jézus Krisztus egész titokzatos testének, a Fejnek és a tagoknak nyilvános istentisztelete (MD 20. sz.).

A II. Vatikáni Zsinat a fenti meghatározást átvette és megerősítette:

Méltán foghatjuk föl tehát a liturgiát úgy, mint Jézus Krisztus papi hivatalának gyakorlását, melyben érzékelhető jelek jelzik és a maguk sajátos módján meg is valósítják az ember megszentelését, és Jézus Krisztus misztikus teste, vagyis a fő és a tagok együtt, teljes értékű, nyilvános istentiszteletet mutatnak be (SC 7. sz.).

A zsinat a *Mediator Dei* „biológiai” hasonlata után „földrajzi” képpel él:

A liturgia az a csúcspont, mely felé az Egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje. Az apostoli munkának ugyanis az a rendeltetése, hogy mindazok, akik a hit és a keresztség által Isten gyermekei lettek, jöjjenek össze, az Egyház közösségében dicsérik Istent, vegyenek részt az áldozatban, és vegyék az Úr vacsoráját. [...] ¹ Tehát a liturgiából, elsősorban az Eucharisziából mint forrásból fakad számunkra a kegyelem; s általa valósul meg Krisztusban a leghatásosabb módon az emberek megszentelése és Isten dicsőítése, melyre mint célra az Egyház minden más tevékenysége irányul (SC 10. sz.).

Az alábbiakban két praktikus definíció „kivonatot” is megismerünk. Ezeket oktatási céllal fogalmazták meg ².

A liturgiában Isten dicsőítése és az emberek megszentelése történik. (Ld. SC 10.)

A liturgia az üdvösségtörténet megjelenítő átímadkozása. Ennek a definíciónak majd a misénél és az egyházi évnél is jó hasznát vesszük.

4. A liturgiák felosztása ³

A tisztán látás érdekében el kell különíteni a sajátos értelemben vett liturgiákat azoktól, amelyeket csak annak nevezünk vagy látszanak.

A latin egyházban sajátos értelemben liturgia:

1. Szentmise,
2. Zsolozsma,
3. Szentségek kiszolgáltatása (még akkor is, ha általában redukált formában történik, pl. bűnbocsánat v. betegek kenete).

Liturgia jellegű szertartások:

1. Szentelmények (pl. temetés, áldások, házszentelés, stb.),
2. Közös imádságok (rózsafüzér, litánia, szentségimádás, könyörgő körmenetek).

---

¹ A szögletes zárójel az idézett szövegben mindig szerkesztői megjegyzést jelöl, jelen esetben azt, hogy a szakaszból itt kimaradt valamekkora rész.

² Ebben a formájában DIÓS István a Nyári Kántorképző hallgató számára írt jegyzetében.

³ Az alábbi pontok (4-10.) átemelve: VERBÉNYI István – FÜZES Ádám, *Liturgia I. év. Ünneplésünk alapjai. Bevezetés a liturgiába*, (jegyzet), MALEZI Harmat Artúr Központi Kántorképző Tanfolyam, Budapest 2003, 4-17.

5. Az imádság

Az imádság az emberi ész, értelem és lélek felemelése Istenhez. Ha ez lélekben történik, magán imáról van szó, ha szavakba foglaljuk és közösen mondjuk, liturgikus szöveggé válhat.

Az imádság az Istentől megragadott ember bonyolult hódolata⁴.

a) Az imádság fajtái

1. **Dicsőítő:** Isten teremtő és általános jótéteményeinek tudatosulásából fakad. Általában költői, túlradó formában fogalmazódik meg és gyakran hálaadással kapcsolódik össze.
2. **Hálaadó:** Isten egyes jótéteményeiért ad hálát.
3. **Kérő-engesztelő:** Lelki és testi javakat, valamint bűnbocsánatot kérünk Istentől magunk vagy mások számára.

b) A liturgikus imádság jellemzői

A liturgikus imádság lehet szentírási vagy költött.

Mindig rövid, nem bőbeszédűséggel akarjuk megnyerni Istent.

Egyénfőlötti, hogy a közösség minden tagja magáénak érezhesse, hiszen a liturgia csak összegzi és átnyújtja Istennek az egyes magánimákat.

Az oltárnál imádságunkban **az Atyát kérjük a Fiú által a Szentlélekben.**

c) A liturgikus imádság műfajai

1. **Zsoltárok:** Dávid király 150 zsoltára az Ószövetségben.
2. **Kantikumok:** a Biblia költői részei a zsoltárokon kívül. Fontosak: *Benedictus* (Zakariás éneke a Laudesben, Lk 1,68-79), *Magnificat* (Mária hálaéneke a Vesperásban, Lk 1,47-55), *Nunc dimittis* (Simeon próféta hálaéneke a Completóriumban, Lk 2,29-32). A laudes második zsoltára helyett ószövetségi kantikum áll, a vesperásban pedig a harmadik zsoltár helyett áll kantikum az Újszövetségből.
3. **Himnusz:** Istent vagy szentjeit dicsérő ének, kötött verses, ritmikus formában. A zsolozsma része. A szent életéről, a liturgikus időszakról, vagy napszakról tanít.
4. **Szekvencia:** a szentmisén az evangélium előtt éneket költemény, amely az ünnepelt hittitokhoz kapcsolódó dogmatikus tanítást fejt ki. Öt szekvenciát éneklünk: Húsvétkor, Pünkösdkor, Úrnapján, a Fájdalmas Anya ünnepén és a gyászmisékben. Keletkezését tekintve az Alleluja jubilusának (hosszú melizmatikus dallam, az Alleluja utolsó „a” szótagjára) tropizálása (szillabikusan szöveggel való feltöltése), neve ezért ered a *sequor* (követni) szóból, mert az Alleluját követi. Ma előtte áll.
5. **Könyörgés:** a pap mint a nép képviselője ebben a rövid és tömör imában foglalja össze hangosan a közösség kéréseit. Felépítése (*A karácsony ünnepi miséjének kollektájával*):
  - a) a hívek felszólítása imára (*Könyörögjünk!*),
  - b) megszólítás (*Istenünk*),
  - c) a kérés megokolása, az ünnepelt titokra való hivatkozás (*te az emberi természet*

⁴ TARJÁNYI Zoltán, *Hittan*, (jegyzet), OMCE Kántorképző Tanfolyama, Budapest 1994, 29.

*méltóságát csodálatosan megalkottad, és még csodálatosabban megújítottad),
d) a kérés előterjesztése (Add, kérünk, hogy részesedjünk Fiad istenségében, aki szeretetből magára vette emberi természetünket.),*

e) záradék: Jézus Krisztusra hivatkozik és a teljes Szentháromságot említi (A mi Urunk, Jézus Krisztus, a te Fiad által, aki veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten mindörökkön örökké.),

e) a hívek „Ámen” válasza.

6. **Doxológia:** dicsőítések vagy doxológiák az Istent dicsőítik csodálatos tetteiért. Ilyenek:

Kis doxológia (*Dicsőség az Atyának és a Fiúnak, és a Szentléleknek*),

Nagy doxológia (*Dicsőség a magasságban Istennek...*),

Záró doxológia (*Óáltala, ővele és őbenne...*),

Himnuszok utolsó versszaka (tartalmilag, nem kötött formában).

7. **Áldások:** mindig a Szentháromság nevében. Lehet egyszerű és ünnepélyes, az utóbbit áldáskívánságok előzik meg.
8. A **hitvallás** az Isten igéjére adott válasz, amelyet mindig felállva, közösen mondunk.

6. A liturgiában használt legfontosabb kifejezések

A hívő közösség számtalan alkalommal egyetlen szóval fejezi ki hitét, örömét vagy köszöntését.

1. **Ámen** (héber: „úgy van, úgy legyen, biztosan, valóban, igen”). A szó Istennek való elköteleződést és bizalmat is jelöl az Ószövetségben. Jézus többször ámennel vezet be mondanivalóját.
2. **Alleluja** (héber: hallelu-Jahve – „dicsérjétek Istent!”). Az öröm és a diadal kifejezője az Ószövetségben. Az Újszövetségben a Jelenések könyve használja. Hamar az evangélium olvasásához kapcsolódik, a húsvéti időszakban a feltámadás felett való öröm megtölti a liturgiát allelujával.
3. **Hozsanna** (héber: hosiann – „adj üdvöt”), a Jeruzsálembe érkező Jézust köszöntötte ezzel a tömeg, a liturgia kezdettől használja az ujjongó hódolat kifejezésére (*Sanctusban* és *Virágvasárnap*).
4. **Párbeszéd** a celebráns és a hívek közössége között. A felszólításra a hívek rögtön kifejezik készségüket az Isten dicséretére. Ilyenek: *Az Úr legyen veletek! És a te lelkeddel. Emeljük fel szívünket! Felemeltük az Úrhoz.*
5. **Litániás válaszok**, amelyek a keresztény ókorban szokásban voltak, ma kissé egyszerűbb módon. Ilyenek: *Uram irgalmazz; Kérünk téged, hallgass meg minket.*

7. Jel és jelkép (szimbólum)

Életünkben a jelek és a szimbólumok fontos szerepet töltenek be. Mivel az ember egyszerre szellemi és testi lény is, a szellemi valóságokat anyagi valóságokkal fejezi ki. Mivel az ember közösségi lény és másokkal kapcsolatot akar találni, ezért fontos szerepet töltenek be életében a nyelv, a gesztusok és a cselekedetek.

A liturgia, amely az Istennel való kapcsolatunkat szolgálja, a lelki értékek kifejezésére használja a beszédet, a különböző jeleket, és a szimbólumokat. Vannak olyan egyezményes jelek, amelyek jelentését magyarázni sem kell. Például a felállás a tisztelet és a megbecsülés kifejezése. Sőt maga Jézus is választott bizonyos jeleket,

amelyek által lelki adományokat ad az embernek. Ilyenek a szentségeknek a jelei, amelyek a különböző kegyelmeket közlik és Jézussal még szorosabbá és szebbé teszik kapcsolatunkat.

A **jel és a jelzett dolog** közötti kapcsolat jellemzői:

1. **Arányban** állnak egymással.
2. A jelek a **kortársak felfogását** tükrözik.
3. A jelek rendszere az **embertől függ**, ezért változhat korok szerint, és ezért kell **megtanulni** őket.

A **jelkép** vagy **szimbólum** jellemzői:

1. Mindig **többre, önmagán túlra mutat**.
2. **Nem időhöz kötött**, minden kor emberének élményvilágából ered.
3. **Nem mesterséges** alkotás, az ember csak felismeri.

A szó eredeti jelentése (*symballein*): összeilleszteni (pl. egy széttört tárgyat). A látható és a jelzett láthatatlan valóság összeillenek. A szimbólum kézzelfoghatón alapszik, de láthatatlanra utal: „*Aliud videtur, ed aliud intelligitur*. – Más látszik és mást értünk rajta” (Szent Ágoston).

8. A liturgiában használt magatartási formák

1. ha **csendben** vagyunk, nemcsak annyit jelent, hogy nem beszélünk. Hallgatunk, amikor lelkiismeretünket megvizsgáljuk, vagy megfogalmazzuk egyéni kéréseinket, vagy elgondolkodunk az Isten igéjének tanításán, vagy hálát adunk az Úrral való találkozás után.
2. ha **felállunk**, kifejezzük tiszteletünket, örömünket és különösen is figyelünk arra az eseményre, ami szemünk előtt történik. Isten színe előtt állunk, kifejezi készenlétünket, tettekkészségünket és szabadságunkat.
3. ha **leülünk** figyelünk a felolvasóra, aki vagy az Isten igéjét, vagy a hozzáfűzött tanítást mondja el. A mi feladatunk, hogy mindezt magunkba fogadjuk és javunkra fordítsuk.
4. a **meghajlás** a mély tisztelet, hódolat és a bűnbánat jele. Mélyen meghajlunk a szentmisében az oltár felé, a Hitvallásnál a megtestesülés titkánál. Fejet hajtunk a Szentháromság személyeinek együttes említésekor (pl. kis doxológia), Jézus, Szűz Mária és a napi szent nevének említésekor.
5. ha **térdet hajtunk**, kifejezzük imádásunkat és hódolatunkat. Ezért a templomba való belépéskor így köszöntjük az Urat.
6. ha **letérdelünk** kifejezzük Isten előtti kicsinységünket, alázatunkat, imádásunkat. Ezért letérdelünk, ha a bűnbocsánat szentségéhez járulunk, vagy imádjuk a köztünk megjelent Urat a szentmisében.
7. ha **leborulunk**, átéljük a teljes megsemmisülést és kiszolgáltatottságot. A legmélyebb hódolat jele. Ezt teszi a pap a nagypénteki liturgia kezdetén, vagy a jelölt a diakónus-, pap- és püspökszentelésnél a Mindenszentek litániája alatt.
8. ha **vonulunk**, megyünk az Úr színe elé a templomba, de életünk múlásával is vonulunk az Úr felé a végső találkozásra.

9. Gesztusok a liturgiában

1. ha **keresztet vetünk**, megvalljuk Krisztushoz való tartozásunkat, de megvalljuk hitünk legmélyebb titkát, a Szentháromság titkát. Emlékeztet Krisztus keresztáldozatára. Kezdés és lezárás jele, jelenthet még áldás kérést és fogadást (pl. mise végén, szentségi áldásra).
2. ha kis **keresztet rajzolunk** a homlokunkra, ajkunkra és szívünkre, megvalljuk hogy az evangélium irányítja gondolatainkat, szavainkat és tetteinket.
3. ha **kezünket összetesszük**, kifejezzük, hogy imádságunkkal az Istenhez emeljük lelkünket és benne megnyugszunk. Az összeszedettség jele.
4. ha **mellünket megütjük**, kifejezzük bűnösségünk tudatát és bánatunkat.
5. ha **kézzrátételt** használ az Egyház, kifejezésre juttatja az isteni kegyelem közvetítését és Isten áldását. Jelzi, hogy magamból közlök valamit: Isten áldását. Gesztusa a kiválasztásnak, felszentelésnek (papszentelés), felajánlásnak (egységben vagyok az áldozattal), a Szentlélek lehívását (szentmise, papszentelés, bérmálás, betegek szentsége), megszabadítást (bűnbocsánat szentsége).
6. ha a pap megcsókolja az oltárt, kifejezi tiszteletét Krisztus iránt, akinek keresztáldozata lesz jelenvalóvá az Eukarisztia ünneplése alatt. Az evangéliumos könyv megcsókolásakor a belőle megszólaló Ige iránti tisztelet fejeződik ki.
7. ha **kezet nyújtunk** egymásnak, kifejezzük összetartozásunkat és testvéri kibékülésünket, mielőtt Krisztus asztalához járulunk.

10. Természetből vett jelképek a liturgiában

A liturgia felhasznál olyan jelképeket, amelyeknek hétköznapi jelentése, felhasználása itt mélyebb jelentéssel telik meg.

1. **Víz:** A víz természetes életforrás, életerő, nélküle nincs élet. Megtisztít, de félelmetes is, mert pusztíthat. A keresztvíz a tisztulás fürdője, ugyanakkor eltemetkezés és újjászületés is. A szenteltvíz tisztulást és Isten kegyelmének kiáradását jelzi a szentmise előtt (templomba lépéskor és *Asperges* alkalmával).
2. **Tűz:** A tűz az Ószövetségben Isten megjelenéseit kíséri: Mózes és a csipkebokor, tűzoszlop az Egyiptomból való szabaduláskor, a Törvény adásakor a Sinai hegyén. A tűz melegít, világít, pusztít, éget, tisztít. Krisztus tüzet jött hozni e világra, a tűz számunkra az Ő egészen eléggő áldozata. Ő a világ világossága is. Pünkösdkor a Szentlélek tűznyelvek formájában szállt le az apostolokra, hogy őket is áttüzesítse. Az Egyház Húsvét éjszakáján tüzet szentel: gyulladjon lángra a mi hitünk is.
3. **Gyertya:** Eleinte gyakorlati okokból alkalmazták. Szimbolikája az *Exultet*ben a legszebb: Krisztus világosságát hordozza a húsvéti gyertya, a megváltottság fényét, a bűn homályának oszlását. Krisztus úgy világít, hogy közben magát teljesen elemésztí. Nekünk is világítóvá kell válnunk.
4. **Olaj:** A keleti népeknek a növényi olaj (olíva) táplálékot, gazdagságot, egészséget és fényt jelent. Az olaj az isteni áldás jele.
Keresztelendők (katekumenek) olaja: felkészít a keresztény élet küzdelmeire, hogy a Rossz keze csússzon le a jelölről.
Krizma (illatszer van belekeverve): a királyokat, papokat kenik fel vele. Isten királyi népébe való felkenésünket jelzi. Bérmáláskor és papszenteléskor a Szentlélek erejében különleges küldetésre képesít.
Betegek olaja: testi és lelki gyógyulást hoz Isten akaratából.

5. **Tömjén:** Az Ószövetség illatáldozatának folytatása: „Szálljon fel Uram az én imádságom, miként a tömjénfüst a te színed elé!” A tisztelet jele Isten és a vele kapcsolatban levő személyek, tárgyak felé.
6. **Só:** Megőrizz a romlástól és ízt ad. A szenteltvízbe kevert só jelzi annak a gonosz lélek elleni tisztító hatását.
7. **Hamu:** A bűn fizetsége, hogy hamuvá leszünk. Ugyanakkor a bűnbánat jele.

B.A liturgia teológiája

A liturgia teológiai alapjait vizsgálja ez a rész. Nem annyira a liturgiát megalapozó, hanem a liturgiában megjelenő, benne kifejlő teológiával ismerkedik, annak alap fogalmait tisztázza⁵.

1. A liturgia mint misztérium⁶

A liturgiában misztériumokat ünneplünk és misztériumok részeseivé válunk. Odo Casel misztériumteológiája óta pedig kikerülhetetlen megközelítése a liturgiának a misztériumos látásmód.

a) A misztérium szó etimológiája

A görög *müszterion* szó a *müein* igéből származik, amelynek klasszikus jelentése: bezárás, valami becsukása, elrejtése, eltitkolása.

Az ókori misztérium vallásokban jelentése módosul: titkos vallás, amelyben csak a beavatottak vehetnek részt. A *müeo* igét ebben a körben „titokban mondom el”, „bevezetek egy vallásba”, „beavatlak” használják. Az ige többes számú főnévi alakja a *müsztería*, amely a misztérium vallások cselekményének összességét jelöli.

Az Ószövetség (Septuaginta=LXX) és az Újszövetség is használja, de nem ebben az értelemben: nem elrejtendő titok, hanem olyan, amelyet ismertté kell tenni (vö. Ef 3).

A mai egyházi nyelvhasználatban három értelme van a misztériumnak:

- *ismeretelméleti* értelemben olyan hitigazság, amelyet az ember nehezen tud megérteni. Ez a hittitok. Köztük vannak abszolút misztériumok (pl. Szentháromság, Eucharisztia), amelyekről az I. Vatikáni Zsinat azt mondja, hogy az emberi értelem magától sosem képes felfogni, még az isteni kinyilatkoztatás után sem.
- *biblikus teológiai* értelemben a misztérium maga Isten üdvözítő terve, amely Jézus Krisztusban nyilvánvalóvá lett. Krisztus által az Egyházban, kultikus formában állandóan megvalósul, jelen van.
- *szentségtani* értelemben maguk a szentségek a bibliai értelemben vett misztériumok. A nyugati egyházban a III. századtól a misztérium helyett

⁵ Az alábbiakhoz lásd részletesebben: DOLHAI Lajos, *A liturgia teológiája*, Jel, Budapest 2002.

⁶ A következőkben a Hallgatóság részére kijegyzetelve: DOLHAI, *i.m.* 20-32.

a sacramentum szót kezdik használni, míg a keleti egyházak ma is a misztérium szóval jelölik a szentségeket.

b) A misztérium a Bibliában

A prófétai irodalomban a misztérium Isten titkait jelenti, Isten üdvözítő tervét, amely a prófétákon keresztül adott kinyilatkoztatás tárgya.

Tesz-e Isten egyáltalán valamit anélkül, hogy ki ne nyilatkozzon titkát szolgálóknak, a prófétáknak? (Ám 3,7)

Az Újszövetségben kevés alkalommal szerepel: a szinoptikusoknál egyszer, Szent Pál apostolnál 18 alkalommal, míg a Jelenések könyvében négy helyen. Ezek közül a legfontosabb a páli megfogalmazás:

Bizonyára hallottatok Isten kegyelmi adományáról, amelyben a ti javatokra részesültem. *Kinyilatkoztatásból ismertem meg a titkot*, mint fentebb röviden megírtam. Ha elolvassátok, megérthetitek, hogy *betekintettem Krisztus titkába*, amelyről korábban nem tudtak az emberek úgy, ahogy most a *Lélek a szent apostoloknak és prófétáknak kinyilatkoztatta*. Eszerint Jézus Krisztusban a pogányok is társörökösök, tagjai az egy testnek, és részesei az ígéretnek, az evangélium révén. *Ennek lettem szolgálója* Isten kegyelmi adományából, amelyet hathatós erejével juttatott nekem. Nekem, az összes szent közül a legkisebbnek jutott osztályrészül a kegyelem, hogy Krisztus felfoghatatlan gazdagságát hirdessem a pogányoknak, és *felvilágosítsak minden embert, hogyan valósult meg ez a titok*, amely kezdettől fogva el volt rejtve az Istenben, a mindenség teremtőjében, hogy most az *Egyház által* az Isten szerfölött sokrétű bölcsessége nyilvánvalóvá legyen a mennyei fejedelemségek és hatalmasságok előtt. Ez volt az *ő örök szándéka*, amelyet Krisztus Jézusban, a mi Urunkban megvalósított a benne való hit által van bizalmunk és biztonságos utunk Istenhez (Ef 3,2-12).

A titok tehát csak a kinyilatkoztatásból ismerhető meg. Tárgya Istennek Krisztus kereszthalálával megvalósult üdvösség terve – ez volt kezdettől elrejtve a teremtő Istenben. Ez folytatódik a történelemben és az egyes ember életében: ez a történeti misztérium.

Szent Pál apostol számára a misztérium nem *titok*, hanem egyenesen hirdetni kell Isten üdvözítő tervét:

Ennek lettem a szolgálója, Isten rendeletéből, amelyet értetek kaptam, hogy az Isten szavát egészen érvényre juttassam: azt a titkot, amely korszakok és nemzedékek óta rejtve volt, s amelyet most szentjeinek kinyilatkoztattott (Kol 1,25-26).

Az apostol feladata misztérium kiosztása:

Úgy tekintsenek minket az emberek, mint Krisztus szolgálóit és Isten titkainak gondnokait (1Kor 4,1).

c) A misztérium szó keresztény használata

Szent Pál apostol még csak egy misztériumról beszélt: Krisztuséről. Az egyházatyák között Antióchiai Szent Ignác már a krisztus-esemény részleteit is misztériumnak nevezi. Számára a három nagy misztérium Mária szüzessége, anyasága és az Úr halála. Hyppolius már beszél a megtestesülés misztériumáról, Cyprián Krisztus keresztségét nevezi az üdvösség misztériumának.

Később az ószövetségi előképek (pl. Izsák föláldozása) is misztériumként szerepel. Amennyiben Krisztus misztériuma folytatódik tovább az Egyházban, így ő is misztérium.

Nyugaton a misztérium és szakramentum szavakat sokáig együtt használták, Nagy Szent Leó például szinonimaként alkalmazta őket, azonban akkor a szakramentum szó is többet fejezett ki, nem a hét szentségre értették csak. Szent Ágoston viszont már különbséget tesz a két fogalom között, a szakramentumot inkább a látható, jel szerű cselekményre vagy anyagra érti, míg a misztérium szó a jelzett belső tartalmat fejezi ki.

A fentiekből a misztérium szó négy értelme bontakozik ki:

1. Ősmisztérium: Isten kezdetektől meglévő üdvösség terve.
2. Krisztus misztérium: Jézus Krisztus élete és halála (annak eseményeivel, halála feltámadásával).
3. Az Egyház misztériuma: az Egyház összentség, amennyiben folytatja Krisztus művét, megszenteli a világot és megdicsőíti Isten.
4. Kultikus misztérium: jelek, szertartások, amelyek ténylegesen közlik a megváltás kegyelmét.

2. A liturgia a Szentháromság műve

A Hippói Zsinat (393) és a III. Karthágói Zsinat (397) kimondta: „*Cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio.* – **Amikor az oltárnál állunk, mindig az Atyához intézzük imádságunkat.**” Mit jelent ez a kijelentés a Szentháromság vonatkozásában, hol a helye a másik két Személynek a liturgiában?

A világ a teremtő Atya akaratából lett, ő akarja e világ üdvét, a teremtés és létbentartás műve után azért küldte el a Fiút, hogy üdvözljön általa a világ. Ő akarta a megtestesülés, megváltás és dicsőséges feltámadás misztériumát is. A Fiú szerepe a fenti misztériumok bevégezése, amely által, mindvégig tartó engedelmisségében megdicsőíti az Atyát. Az Istentől eltávolodott világot azonban a Szentlélekre hagyja, őbenne vezeti vissza a mindenséget az Atyához. Mindez a liturgiában a következő szabályba foglalhatóan megy végbe:

„A Patre, per Filium, in Spiritu Sancto, ad Patrem. – Az Atyától, a Fiú által a Szentlélekben, az Atyához.”

Az Atyától származik minden adomány, de hozzá is tér vissza minden teremtmény, és ő hozzá száll minden dicséret. A Fiú által nyerjük el a megváltást és részesülünk benne. A Szentlélekben tapasztaljuk meg ma is Isten üdvösség tervét, általa érkezik minden áldás (minden szentségkiszolgáltatásnál kérjük a Szentlélek leszállását), és vele eltelve tudunk alkalmas imádókká válni:

„Gyöngeségünkben segítségünkre siet a Lélek, mert még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk. A Lélek azonban maga jár közben értünk, szavakba nem önthető sóhajtozásokkal” (Róm 8,26).

N.B.! A nappali képzésben kötelező olvasmány e részhez: DOLHAI Lajos, *A liturgia teológiája*, Jel, Budapest 2002, 33-110.

3. Krisztus jelenléte a liturgiában

A Liturgikus konstitúció így tanít Krisztus jelenlétéről a liturgiában:

E nagy mű végrehajtására Krisztus mindig jelen van Egyházában, kiváltképpen a **liturgikus cselekményekben**. Jelen van a **szentmise** Áldozatában, a **papi** szolgáló **személyében**, mert „az Áldozatot ugyanaz mutatja be most a papok szolgálata által, aki a kereszten önmagát feláldozta”,⁷ s leginkább jelen van az eucharisztikus **színek alatt**. Jelen van **erejével a szentségekben**, ezért amikor valaki kereszttel, maga Krisztus kereszttel.⁸ Jelen van **igéjében**, mert Ő maga beszél, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák. Végül amikor könyörög és zsoltároz az **Egyház**, Ő van jelen, aki megígérte: „Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt 18,20). (SC 7. sz.)

4. Liturgia és Egyház

Az alábbiakban a *Sacrosanctum Concilium* részeit olvassuk az Egyházzól.
Az Egyház az Atyától küldött Fiú küldetését folytatja a világban:

Amint tehát Krisztust az Atya küldte, úgy küldte Krisztus is a Szentlélekkel eltelt apostolokat, nemcsak azért, hogy prédikálván az Evangéliumot minden teremtménynek⁹ hirdessék, hogy Isten szent Fia halálával és föltámadásával megszabadított minket a sátán hatalmából és a haláltól,¹⁰ s átvitt az Atya országába; hanem azért is, hogy amit hirdettek, az üdvösség művét az áldozat és a szentségek által – melyek körül az egész liturgikus élet forog – megvalósítsák (SC 6. sz.).

Az Egyház kettős természete megnyilvánul a liturgiában:

A liturgia ugyanis, mely által – leginkább az Eucharisztia isteni áldozatában – „megvalósul a megváltás műve”¹¹, a legnagyobb mértékben hozzásegít ahhoz, hogy a hívek életükkel kifejezzék és másoknak megmutassák Krisztus misztériumát és az igaz Egyház sajátos természetét; tudniillik, hogy egyszerre
emberi és isteni,
látható, ugyanakkor láthatatlan javakban gazdag,
buzgón tevékenykedik és elmerül a szemlélődésben,
jelen van a világban, de az ég felé zarándokol;
úgy azonban, hogy benne az emberi az istenire,
a látható a láthatatlanra,
a tevékenység a szemlélődésre,
a jelenvaló a jövőendő örök hazára irányul és annak van alárendelve¹² (SC 2. sz.).

A liturgia az Egyház tevékenységének csúcsa és forrása:

Mindazonáltal a liturgia az a csúcspont, mely felé az Egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje. Az apostoli munkának ugyanis az a rendeltetése, hogy mindazok, akik a hit és a keresztség által Isten gyermekei lettek, jöjjenek össze, az Egyház közösségében dicsérjék Istent, vegyenek részt az áldozatban, és vegyék az Úr vacsoráját (SC 10. sz.).

⁷ Trienti Zsinat, Sess. XII. *De ss. missae sacrificio*, 2. k.

⁸ PL 35: 1428. (Szent Ágoston: *In Ioannis Evangelium Tractatus*, VI., 1,7.)

⁹ Vö. Mk 16,15.

¹⁰ Vö. ApCsel 26,18.

¹¹ Pünkösdi utáni 9. vasárnap, *Secreta*.

¹² Vö. Zsid 13,14.

Azonban tevékenysége nem merül ki a liturgia végzésében:

Az Egyház tevékenysége nem merül ki teljesen a szent liturgiában. Mielőtt ugyanis az emberek a liturgiában részt tudnának venni, meghívást kell kapniuk a hitre és a megtérésre. [...] Ezért az Egyház a nem hívóknak az üdvösség örömhírét hirdeti, hogy ismerje meg minden ember az egyedül igaz Istent és akit Ő küldött, Jézus Krisztust, s bűnbánatot tartva térjen meg útjairól.¹³ A hívóknak pedig szüntelenül hirdetnie kell a hitet és a bűnbánatot, ezenkívül föl kell készítenie a szentségek vételére, tanítania kell megtartani mindazt, amit Krisztus parancsolt,¹⁴ s buzdítania kell a szeretet, a jámborság és az apostolkodás minden cselekedetére, melyekből nyilvánvalóvá válik, hogy a Krisztushívók nem ebből a világból valók ugyan, mégis világosságai a világnak, és megdicsőítik az Atyát az emberek előtt (SC 9. sz.).

A liturgia az egész Egyház nyilvános cselekménye, amelyben mindenki a maga szolgálata szerint vesz részt:

A liturgikus cselekmények nem magáncselekmények, hanem az Egyház, „az egység szakramentuma”, tudniillik a püspökök vezetése alatt egyesült és rendezett szent nép ünneplései.¹⁵ Ezért a liturgikus cselekmények az Egyház egyetemes misztikus testéhez tartoznak, azt teszik láthatóvá és reá hatnak; az egyes tagokat azonban állapotuk, szolgálataik és tényleges részesedésük szerint különböző módokon érintik (SC 26. sz.).

Végül pedig a liturgia az a hely, ahol az Egyház a legkiválóbb módon láthatóvá válik:

Legyen mindenki meggyőződve róla, hogy az Egyház a legkiválóbb módon akkor lesz láthatóvá, amikor Isten szent népe teljesen és tevékenyen részt vesz a közös liturgiában, mindenekelőtt az Eucharisztia ünneplésében, az egységes imádságban az egyetlen oltár körül, melynél a közösség élén ott áll a papságától és segédkezőitől körülvelt püspök¹⁶ (SC 41. sz.).

5. Tudatos, tevékeny és gyümölcsöző részvétel

Már Szent X. Pius pápa 1903-ban kiadott *motu proprio*ájában (*Tra le sollecitudini* – a szent zenéről) írt a hívek tevékeny részvétele érdekében. A fenti jellemzőket a II. Vatikáni Zsinat utáni megújulásban sokszor önkényesen, eredeti jelentéstartalmukat szűkítve vagy bővítve alkalmazták. Az eredeti szöveg így szól:

Ez a teljes hatékonyság azonban csak úgy valósulhat meg, ha a hívók jól fölkészült lélekkel vesznek részt a liturgiában, szívüket szavukhoz igazítják, és együttműködnek a mennyei kegyelemmel, hogy kárba ne vesszék bennük.¹⁷ Ezért a szent pásztoroknak ügyelniük kell arra, hogy a liturgikus cselekmények végzésénél ne csak az érvényesség és megengedettség szabályait tartsák meg, hanem a hívek e szent cselekményekben tudatosan, tevékenyen és gyümölcsözően vegyenek részt (SC 11. sz.).

A fentiekből következik, hogy

a tudatos részvétel	→	jól felkészült lelket,
a tevékeny részvétel	→	a szívünknek szavunkhoz igazítását,
a gyümölcsöző részvétel	→	a kegyelemmel való együttműködést jelent.

¹³ Vö. Jn 17,3; Lk 24,27; ApCsel 2,38.

¹⁴ Vö. Mt 28,20.

¹⁵ CSEL III,1: 215. (Szent Ciprián: *De catholicae Ecclesiae unitate*, 7. p.)

¹⁶ FUNK: *Patres Apostolici. I.* (Antiochiai Szent Ignác: Ad Magn. 7; Ad Phil. 4; Ad Smyrn. 8.).

¹⁷ Vö. 2Kor 6,1.

A tudatosság tehát nem jelent agyonbeszélést, túlradó kommentálást, a tevékeny részvétel pedig nem az aktivizmusra buzdít, nem mindenkinek kell mindent csinálnia, és azoknak a részeknek is van értelme, amelyben nem mindenki énekel, válaszol vagy lát mindent.

II. AZ EUKARISZTIA ÜNNEPLÉSE AZ ÉVSZÁZADOK SORÁN

A. Az Eukarisztiát Krisztus alapította

Jézus Krisztus nyilvános működése során több alkalommal is segített az éhező embereken. A János evangéliumában leírt események bizonyítják a legjobban, hogy Jézus nemcsak testi táplálékra gondolt, hanem **az örök élet kenyerét akarta tanítványainak és a világnak adni**. „*Én vagyok a mennyből alászállott élő kenyér. Aki e kenyérből eszik, örökké él. A kenyér, amelyet adok, a testem a világ életéért*” (Jn 6,51).

Jézus azzal mutatja ki szeretetét, hogy szenvedése, kereszthalála és feltámadása által üdvösséget szerez az emberiségnek. Szeretetének külön is jelét adja, amikor **szenvedése előtti estén** kezébe veszi a kenyeret, megtöri és e szavakkal adja tanítványainak: „*Vegyétek és egyétek, ez az én testem*”. Hasonlóképpen cselekszik a borral telt kehellyel is, amikor e szavakkal adja tanítványainak: „*Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, a szövetségé, amelyet sokakért kiontok a bűnök bocsánatára*” (a négy elbeszélés megtalálható a mellékleten (16. oldal): 1Kor 11,23-26; Lk 22,14-20; Mk 14,20-25; Mt 26,26-29).

Az alapítások leírásából kitűnik, hogy az I. század közepén már liturgikus ünnep volt. Kétségtelen, hogy párhuzam fedezhető fel Mt és Mk, valamint Lk és 1Kor elbeszélése között. A biblikusok azonban számos kérdésben nem jutottak egységes véleményre. Így kérdéses, hogy melyik a régebbi leírás, illetve, hogy az utolsó vacsora valóban húsvéti vacsora volt-e? Minden esetre rituális keretek között lefolyt vacsora volt. Az utolsó vacsorán Jézus kereszttáldozatát elővételezte, és mint örök emlékezetét Egyházára hagyta¹⁸.

Annak ellenére, hogy kétféle hagyományt ismerünk, Urunk négy tevékenységét állapíthatjuk meg. Ezek a következők:

1. Jézus **kezébe vette** a kenyeret, majd a borral telt kelyhet,
2. **hálát adott**, vagy áldást mondott,
3. **megtörte** a kenyeret,
4. tanítványainak **adta**.

¹⁸ Vö. *Eucharisztia*, in HAAG H. (szerk.), *Bibliai lexikon*, SZIT, 397-400.

Az Eukarisztia az Újszövetségben

Ezek a kifejezések több alkalommal is visszatérnek az evangéliumokban Jézus csodáinál¹⁹. Ez a négy kifejezés meghatározza a későbbiekben az eukarisztia liturgiájának négy lényeges elemét:

1. az adományok **oltárra helyezése**;
2. az eukarisztikus ima része az **alapítás elbeszélése**;
3. az eukarisztia **megtörése**;
4. az **áldozás**.

1. Melléklet: Az eukarisztia alapításának elbeszélése

<u>1 Kor 11,23-26</u>	<u>Lk 22,14-20</u>	<u>Mk 14,20-25</u>	<u>Mt 26,26-29</u>
<p>23 Urunk Jézus elárultatásának éjszakáján fogta a kenyeret 24 hálát adott, megtörte, és így szólt: "Vegyétek és egyétek, ez az én testem, amelyet értetek adok. Ezt tegyétek az én emlékezetemre." 25 Ugyanígy vacsora után fogta a kelyhet és így szólt: "Ez a kehely az újszövetség az én véremlében. Ezt tegyétek, valahányszor isztok belőle. 26 Valahányszor ugyanis e kenyeret eszitek és e kehelyből isztok, az Úr halálát hirdétek,</p>	<p>14....Amint elérkezett az óra, asztalhoz ült a tizenkét apostollal együtt. 15. Így szólt hozzájuk: "Vágyva vágytam rá, hogy ezt a húsvéti vacsorát elköltsem veletek, mielőtt szenvedek. 16 Mondom nektek, többé nem eszem a húsvéti vacsorát, míg be nem teljesedik az Isten országában." 17 Aztán fogta a kelyhet, hálát adott és így szólt: 18 „Vegyétek, osszátok el magatok között. Mondom nektek: nem iszom a szőlő terméséből addig, amíg el nem jön az Isten országa." 19 Most a kenyeret vette a kezébe, hálát adott, megtörte és odanyújtotta nekik ezekkel a szavakkal: "Ez az én testem, amelyet értetek adok. Ezt tegyétek az én emlékezetemre." 20 Ugyanígy a vacsora végén fogta a kelyhet is és azt mondta: "Ez a kehely az új szövetség az én véremlében, amelyet értetek kiontok." (18) Mondom nektek: nem iszom a szőlő terméséből addig,</p>	<p>22 Vacsora közben kezébe vette a kenyeret, megtörte és ezekkel a szavakkal adta nekik: "Vegyétek, ez az én testem." 23 Majd fogta a kelyhet, hálát adott, odanyújtotta nekik mindnyájan ittak belőle. 24 Ő pedig így szólt: "Ez az én vérem, a szövetségé, amelyet sokakért kiontanak." 25 Bizony mondom nektek, hogy nem iszom többé a szőlő terméséből addig, amíg majd az</p>	<p>26 Vacsora közben Jézus kezébe vette a kenyeret, megáldotta, megtörte s odanyújtotta tanítványainak, ezekkel a szavakkal: „Vegyétek és egyétek, ez az én testem!" 27 Aztán fogta a kelyhet, hálát adott és ezekkel a szavakkal nyújtotta nekik: "Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, a szövetségé, amelyet sokakért kiontok a bűnök bocsánatára. 29 Mondom nektek, mostantól nem iszom a szőlő terméséből addig, amíg majd az újat nem</p>

¹⁹ Mt 14,18-21; 15,32-38; Mk 6,31-44; 8,1-10; Lk 9,12-17; Jn 8,1-10.

B. Az Eukarisztia az Újszövetségben

Az emmauszi tanítványok történetében (Lk 24,13-35) van egy figyelemre méltó esemény. Amikor az asztalhoz ültek, ismeretlen útitársuk (Jézus) kezébe vette a kenyeret, megtörte és odanyújtotta nekik. Ekkor szemük megnyílt és felismerték őt. Jézus erre úgy készítette fel őket, hogy útközben Mózesről kezdve magyarázta az Írásokat, amelyek róla szóltak. A Jeruzsálemben visszatért tanítványok „*beszámoltak az úton történekről, meg arról, hogyan ismerték fel a kenyértöréskor*” (Lk 24,34).

Így szinte maga Jézus alakította ki a szentmise két pólusát: a Szentírás olvasását (igeliturgia) és az Eukarisztia ünneplését, mely által jelen van hívei közösségében a kenyér és a bor színe alatt. Ez egyben azt is jelzi, hogy Jézus meghív lakomájára bennünket, amely egyben az Újszövetség áldozata is.

C. Az ősegyház ünnepelte

1. Az Apostolok Cselekedetei

A jeruzsálemi egyház életét így jellemzi a szerző: „*állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban*” (Ap Csel 2,42).

Az éjszakai összejövetelen **Troászban** így történt: „*A hét első napján összegyűltünk a kenyértörésre. Utána fölment, megtörte a kenyeret, evett és hosszan beszélt, egészen virradatig*” (Ap Csel 20,6-12).

2. Az első századok keresztény és nem keresztény irodalma

Didakhé – Tanítás (I. század vége) írja, hogy csak a megkereszteltek vehetnek részt, akiknek előírja: „*Jöjjetek össze az Úr napján kenyértörésre és az Eukarisztia megcselekvésére*”²⁰;

IX. 1. Az eukharisztiairól a következőket, így végeztétek: 2. először a kehely fölött: - Hálát adunk néked Atyánk a Te szolgádnak, Dávidnak szent szőlőjéért, melyet megismertettél velünk szolgád, Jézus által! Dicsőség néked mindörökké!

3. A kenyértörésről pedig a következőképpen: Hálát adunk néked, Atyánk, az életért és tudásért, melyet kinyilatkoztattál nekünk a Te szolgád, Jézus által! Dicsőség néked mindörökké! 4. Ahogyan e kenyértörések szét voltak szóródva a hegyeken és egygyé váltak összegyűjtve, úgy gyűljön össze egyházad királyságodban a föld határaitól! Mert tiéd a hatalom és dicsőség Jézus Krisztus által mindörökké! 5. Ne egyék és ne igyék az eukharisztiaitokból senki más, csak az, aki meg van keresztelve az Úr nevére! Erről mondta ugyanis az Úr: ne dobjátok a szentet a kutyák elé (vö.: Mt. 7,6).

X. 1. Miután pedig beteltetek, így adjatok hálát: 2. Szent Atyánk, hálát adunk néked szent nevedért, melynek sátrát szívünkben ütöted fel, a tudásért és hitért és halhatatlanságért, melyet kinyilatkoztattál nekünk a Te szolgád, Jézus által! Dicsőség néked mindörökké! 3. Mindenható Uralkodónk, ki mindent nevedért teremtettél (vö.: Bölcs. 1,14- Sir. 18,1- 24,8- Jel. 4,11- Ef. 3,9- Zsid. 3,4), ételt és italt adtál az embereknek, hogy élvezzék, nekünk pedig lélek szerinti ételt és italt adtál, és örök életet Szolgád által! 4. Mindenekelőtt azért adunk hálát néked, mert hatalmas vagy! Dicsőség néked mindörökké! 5. Emlékezzél meg, Uram, egyházadról, hogy szabadítsd meg őt minden gonosztól és tedd tökéletessé

²⁰ *Didakhé*, 14.

szeretetedben, és gyűjtsd össze a négy szél irányából (vö.: Mt. 24,31) a megszentelt orszáгодba, amit neki készítettél! 6. Jöjjön a kegyelem, és múltjon el a világ! Hozsanna Dávid Istenének! (vö.: Mt. 21,9 és 15). Aki szent, jöjjön, aki nem az, térjen meg! Maran athá! Ámen! 7. A prófétáknak engedjétek meg, hogy hálát adjanak, amennyiben akarnak.

Kr. u. 112-ben Pontusz és Bitínia tartományok kormányzója, az ifjabb *Plinius*, egy Traianus császárnak írt levelében már említi, hogy a keresztények „meghatározott napokon összejönnek, és együtt énekelnek Krisztusnak, mint Istennek” és „közönséges tiszta és ártatlan ételt vesznek magukhoz”;

Antióchiai Szent Ignác vértanú (†107) Antióchiából Rómába tartva több levelet írt a különböző egyházaknak, ahol említi az Eukarisztia ünneplését. A szmirnaiaknak írt levelében pl. így ír: „az Eukarisztia a mi megváltónk, Jézus Krisztus teste, amely bűneinkért szenvedett, de amelyet az Atya jóságosan feltámasztott”; a római egyháznak pedig ezt írja: „Nem örülök a mulandó eledelnek, sem az evilági élvezeteknek. Isten kenyerét akarom, az pedig Jézus Krisztus teste [...], és inni akarom az Ő vérét, azaz a romolhatatlan szeretetet”;

IV. Arra törekedjétek, hogy eukharisziátok egy legyen. Egy ugyanis a mi Urunk Jézus Krisztus teste, és egy a kehely az ő vérenek egységére, egy az áldozati oltár, ahogyan egy a püspök a presbitériummal és a diakónusokkal, hogy Isten szerint cselekedjétek, amit cselekedtek. (A Filadelfiaikhoz)

VII. 1. Távol tartják magukat az imádságtól és eukharisziától, mert nem vallják, hogy az eukharisztia Megváltónk Jézus Krisztus bűneinkért szenvedett teste, melyet az Atya jóságában feltámasztott. (A Szmirnaiakhoz)

Szent Jusztinosz filozófus, hitvédő, a keresztények védelmében a császárhoz írt irataiban két alkalommal részletesen leírja a szentmise menetét. Mindkét helyen szinte pontról-pontra felismerhetők a szentmise egyes részei. Vértanúsággal fejezte be életét (†165 körül);

3. Ezek után a testvérek előljárójához kenyeret és kelyhet visznek vízzel vegyített borral, aki kezébe veszi, dicséretet és dicsőítést mond a mindenség Atyjának a Fiú és a Szentlélek neve által, hálát ad neki és áldást mond hosszasan azokért, amiket nekünk adott, hogy ő bennünket ezekre méltatott. Imái és hálaadásának befejezésekképpen az egész nép ráfeleli az „Áment”. 4. Az „Ámen” héber szó, ami annyit jelent: Úgy legyen. 5. Az előljáró hálaadása és az egész nép felelete után az általunk diakónusoknak nevezettek minden jelenlevőnek osztanak a hálaadás kenyeréből és a vízzel elegyített borból, visznek belőle a távollevőknek is.

LXVI. 1. Ezt a táplálékot mi eukharisziának nevezzük, senki kívülálló nem részesedhet belőle, csak aki igaznak fogadja el a tőlünk kapott tanítást, és lemosdott a bűnök bocsánatára az újjászületés fürdőjében, és úgy él, ahogyan azt Krisztus meghagyta. 2. Ezeket mi nem úgy vesszük, mint közönséges kenyeret vagy közönséges italt, hanem mint a megtestesült Jézus Krisztus, Megváltónk az Isten Igéje által a mi üdvösségünkért felvett testet és vért, az ő hálaadó imájával megáldott táplálékot, amiből vérünk és testünk az átváltozás értelmében táplálkozik, és azt tanultuk, hogy a megtettesül Jézusnak teste és vére ez.

3. Az apostolok is emlékirataikban, melyeket evangéliumoknak nevezünk, úgy hagyományozták, ahogyan azt ők parancsként kapták, hogy Jézus fogta a kenyeret, hálát adott és így szólt: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Ez az én testem. Ugyanúgy fogta a kelyhet is, hálát adott és így szólt: Ez az én vérem. És csupán csak nekik hagyta meg. 4. Bár a hitvány démonok is utánozták, amikor Mitrász misztériumaiban, a beavatási

szertartásban kenyeret és egy kehely vizet tesznek le bizonyos szavak elmondása közben, mint ezt ti is tudjátok, vagy megtudhatjátok.

LXVII.1. Mi pedig a továbbiakban erre mindig kölcsönösen emlékezünk, és kik benne részesülünk, minden nélkülözőnek segítségére vagyunk, és mindörökké közösségekben maradunk egymással. 2. Mindenért, amit csak magunkhoz veszünk, áldjuk a mindenség Alkotóját, Fia, Jézus Krisztus és a Szentlélek által.

3. És a Napról elnevezett napon mindannyian, városokban és falvakban egyaránt összejövetelet tartunk, ahol felolvassuk az apostolok emlékiratait és a próféták írásait, amennyire azt az idő engedi. 4. A felolvasó elhallgatása után az előljáró beszédében int és buzdít, hogy ezeket a szép dolgokat tetteinkkel etánozzuk. 5. Majd mindannyian felállunk, közösen imát mondunk, imánk befejezésekor kenyeret, bort és vizet hoznak oda, s az előljáró – amennyire az erejéből telik – imát és hálaadást mond, és a nép ráfeleli az Ámen-t. Ezután történik azoknak továbbítása és szétosztása, amelyek felett hálaadást mondott, a távollevőknek is küldenek belőle a diákonusok által.

Hippolütosz (†235), római pap Apostoli hagyomány című művében (215-225 között) a szentmise szövegeiből is idéz. Itt olvashatjuk a II. eukarisztikus imádság mintáját (a legrövidebb kánon), amelyet mi is használunk.

IV. A felajánlás

Mikor püspökké szentelték, mindnyája üdvözölgék és adjanak neki békecsókot, mert méltó lett. A diákonusok nyújtsák neki a felajánlott (adományt), ő pedig az összes presbiterekkel együtt kezét (az adományra) téve e szavakkal adjon hálát:

- Az Úr legyen veletek.

Mindnyájan mondják:

- És a te lelkeddel.

- Emeljük fel szívünket.

- Fölemeltük az Úrhoz.

- Adjunk hálát az Úrnak.

- Méltó és igazságos.

Akkor így folytassa:

Hálát adunk neked, Istenünk, szeretett fiad, Jézus Krisztus által, akit ezekben az utolsó időkben küldtél nekünk mint szabadítót, megváltót és akaratod hírnökét, aki a te elválaszthatatlan Igéd, aki által mindent teremtettél, akiben kedved telt, akit leküldtél az égből a szűz méhébe, és fogantaték, megtestesült és fiadként nyilatkozott meg, született a Szentlélektől és a Szűztől.

Hogy teljesítse akaratodat és szent népet szerezzen neked, kitárta karját a szenvedésben, hogy megszabadítsa a szenvedéstől azokat, akik benned bíznak. Mikor önként átadta magát a szenvedésre, hogy a halált elpusztítsa és az ördög láncait széttépje, eltörölje a poklot, megvilágosítsa az igazakat, megerősítse a végrendeletet és tanúsítsa a föltámadást, vette a kenyeret, hálát adott neked és ezt mondta: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, mely értetek megtöretik”. Ugyanígy (vette) a kelyhet is mondván: „Ez az én vérem, mely értetek kiontatik. Mikor ezt teszitek, tegyétek az én emlékezetemre.”

Megemlékezvén tehát haláláról és feltámadásáról, felajánljuk neked a kenyeret és a kelyhet, és hálát adunk, hogy méltónak találjal minket, hogy színed előtt álljunk és szolgáljunk neked. Kérünk, küldd el Szentlelkedet a szent egyház felajánlott (adományára), adj egységet mindazoknak, akik részesülnek benne. Engedd, hogy elteljenek a Szentlélekkel és megerősödjenek az igazság hitében, hogy dicsérjünk és dicsőítsünk téged fiad, Jézus Krisztus által, aki által tiéd a tisztelet és a dicsőség, Atya és Fiú, a Szentlélekkel együtt most és mindörökkön örökké. Ámen.

Az első keresztények a kenyértörést családi házaknál végezték. A Didakhé ugyan a helyről nem beszél, de egyre inkább templommá, „háztemplommá” vált az épület, ahol az összejöveteleket tartották. Ezekből alakultak ki a régi bazilikák, amelyek nevükben is őrzik régi tulajdonosaikat. A vértanúk évfordulóján a temetőben, a „katakombá”-ban történt sírjukon a megemlékező szentmise. Nagy Konstantin rendelete után (313) épülnek a bazilikák, templomok, ahol a keresztények ünnepélyesen tartják az Eukarisztiát, a szentmisét.

Bár ezekben a századokban már a szentmise rendje kialakult, de a mai értelemben vett misekönyvet még nem használtak. A szentírást használták, míg az eukarisztikus imák szövegeit – a lényeges részeket változatlanul – rögtönözték.

D. A formák és rítusok kialakulása a IV-VIII. századig

1. Korkép

A mise liturgiájának alakulása és fejlődése összefügg a történelmi körülményekkel. Az üldözések végeztével (313) növekszik a hívek száma, a különböző liturgikus családok sokféle ünneplést valósítanak meg anélkül, hogy a mise eredetét tagadnák.

Ugyanakkor a szóbeli hagyományban őrzött imádságokat írásba foglalják és egyik közösségből a másikba juttatják. A liturgikus szövegek helyességét a helyi zsinatok felügyelik és a püspökök felhasználják vagy elutasítják. Így készülnek az ún. Libelli-k, misekönyvecskék, amelyek csak bizonyos részeket tartalmaznak a miséből (pl. egy-egy időszakot, ünnepet).

2. Szakramentáriumok és Ordók

A Szentírás mellett a „**szakramentárium**” volt a misekönyv. Ez nem volt más, mint egy pap ún. miselapjainak gyűjteménye egy kötetbe kötve. Mivel a legrégebbit a veronai könyvtárban találták meg egy VIII. századi kódexbe kötve, ezért a neve Veronai Szakramentárium. Imádságai azonban visszanyúlnak Nagy Szent Leó (†461), Gelasius (†496), Vigílius (†555) és Nagy Szent Gergely (†604) pápa korába. Ez utóbbi nevéhez fűződik a saját használatára készült miseszöveg gyűjtemény, a Gregorián Szakramentárium. A római papság liturgikus könyve volt a Gelasius féle Szakramentárium.

Ordo = rendtartás, nagyobb templomok részére készült liturgikus könyv, amely a szertartások menetét szabályozza. A leghíresebb a 15 tagból álló Római Ordo (RO.). Az 1. számú RO. a VIII. századból, jelen alakja a IX-X. századból való. Pápai miséket, valamint a nagyböjti és a húsvéti szertartásokat tartalmazza. A többi is hasonló tartalmú, pápai misék, vagy annak részei, szentségek kiszolgáltatásának rendje, liturgikus ruhák leírása, stb. található ezekben.

3. A nép részvétele – négy körmenet a misében

A liturgia „aranykorára” (IV-VI. század) jellemző, hogy a nép tevékenyen vett részt a liturgiában. Ekkor már szerepel a Schola Cantorum, amelynek tanításában maga Nagy Szent Gergely pápa is részt vett. A legrészletesebb és legszínesebb leírást

Eteria Útinaplójában²¹ találjuk. Említi a jeruzsálemi nép részvételét, bekapcsolódását a misébe, a zsolozsmába és a klérus figyelmességét, hogy a homíliát, amely görögül hangzott el, fordítják szír nyelvre is, sőt latinul magyarázzák azoknak, akik az előbbi nyelveket nem értik.

a) Stációs templomok – bevonulási körmenet

Rómában kialakul a stációs templomok gyakorlata, ahol meghatározott napokon végzik az istentiszteletet²². A klérus a pápa körül gyülekezik össze nagyböjt napjain más és más templomban. A stációhoz tartozó templomban gyülekeztek össze (*ecclesia collecta*), és innen közösen, ünnepélyesen vonultak az ünneplés helyére (*statio*). A stációs templomok kiválasztása összefüggésben állt rendszerint az ünneppel (pl. Péter és Pál apostolok ünnepén a sírjuk fölé emelt bazilikába vonultak). A gyülekező templomban tartották a virrasztást, majd a *Kollekta* elimádkozása után litánia szerű könyörgéseket énekelve vonultak a stációs templomba (ebből lesz a *Kyrie*). Oda érkezve az *Introitus* zoltárversei alatt foglalták el helyüket a templomban. Utána reggeli énekként a *Gloria in excelsis* zengték.

b) Körmenet az evangéliumos könyvvel

A mise kezdetétől az evangéliumos könyv az oltáron feküdt. Az *Alleluja* éneklése alatt vitte a diakónus ünnepélyes menetben a felolvasás helyére.

c) Felajánlási körmenet

A tágas bazilikákban lehetővé vált, hogy a hívek áldozati adományait az oltárhoz vigyék. Ez alatt a vonulás és adomány átadás alatt hangzott fel a zoltározás, amelynek *Offertorium* a neve.

d) Áldozás

Az áldozáshoz is körmenetben járultak a hívek. Alatta a *Communio antifónát* énekeltek, amelyhez kezdettől a 33. zoltár járult: „Ízleljétek és lássátok...”.

4. A Szentírás olvasása

Amikor a liturgikus év kialakult, a Szentírás *folyamatos* olvasása az egyes ünnepek saját olvasmányai miatt megszakadt. A szentírási szakaszokat az ún. „*Comes*” (Olvasmányok jegyzéke) tartalmazta. Másik neve „*Capitulare*”, mert a kezdő és befejező szavakat is közölte a fejezet (Caput) a versek számával együtt.

Az olvasmányokat csak a „Szent könyvek”-ből lehetett venni. „A kánoni Írásokon kívül a templomban semmi sem olvasható a Szentírás név alatt”²³. Erre a precizításra azért volt szükség, mert több helyen szokásos volt a vértanúk Szenvedéstörténetét olvasni a közösségben. Így Afrikában és Galliában.

A szentírási **olvasmányok** száma különböző volt. A keleti és nyugati szír liturgiákban a Törvényből, a Prófétákból, a Levelekből és az ApCselből olvastak, míg más keleti liturgiákban és Hispániában mindkét Szövetségből egyet-egyet. De Ágoston is említi, hogy csak egyetlen olvasmányt olvastak az evangélium előtt. Ő szól még a **válaszos zoltárról**, amelyet az olvasmányok között szoktak énekelni. Ezen

²¹ ETERIA: *Útinapló*, Nyíregyháza, 1996. Fordította Ivancsó István, 24-49. sz.

²² Római Ordo 1.

²³ *Breviarium Hipponense* 36;

olvasmányok olvasását rábízta világi hívőre is, aki jól olvasott és élete is alkalmassá tette erre.

E. A VIII. századtól a II. Vatikáni Zsinatig

1. A mise a középkorban (VIII-XV. század)

a) A római mise elterjedése

A mise római liturgiája a karolingok korától nemcsak saját területén terjedt el, hanem Angliában és Germániában is, a pápák által küldött misszionáriusok által. A VIII. században Gallia, majd a XI. században az Ibériai félsziget vált jelentőssé a római liturgia térhódítása szempontjából.

Galliában a Merovingek kora után a liturgikus könyvek eléggé elhasználódtak, nagy volt a zűrzavar. Nagy Károly eléri I. Hadriánusz pápánál, hogy a *Sacramentarium Gregorianum*ot kell használni (790 körül). Az Ibériai-félszigeten használt mozarab liturgia 1085-ben eltörlésre került, bár itt-ott tovább élt. Helyreállítása csak az elmúlt évtizedben történt meg.

b) A frank-római mise sajátosságai (IX-X. század)

A gregorián antifonálék használatával fejlődésnek indultak a **mise énekes** részei szöveg és dallam tekintetében egyaránt. A trópusok (a dallam hangjaira szöveget toldanak be), szekvenciák és a mise állandó részei új elemek.

A liturgikus imák a papság és a szolgálatot végzők **magánimáival** bővülnek. Ilyen például a szentmise kezdetén a **bűnbánati ima**, a celebráns személyes imája, melyben Isten irgalmát és bocsánatát kéri. Az imádság neve „apológia” volt (mentegetőzés a méltatlanság miatt). A magánimák megjelenése az egész mise során megtalálható.

Az arianizmus elleni küzdelem folyamán a **Hitvallás** (*Credo*), amely a keresztség liturgiájához tartozott, bekerült a misébe. Keleten a VI. században vezették be, nyugaton a Toledói Zsinat 589-ben döntött a keleti gyakorlat követéséről. Nagy Károly idejében egy eretnokség ellen vezették be 794-ben, míg a római egyház csak 1014-ben, császári nyomásra tette kötelezővé.

A **kovásztalan kenyér** használata az örményeknél már szokásban volt, nyugaton a IX. században terjedt el. Ennek gyakorlati oka az volt, hogy a kenyér ne romoljon meg. Súlyos vita tört ki a keletiek és a nyugatiak között a kovászos és kovásztalan kenyér miatt. A Lyoni Zsinat (1274) kimondja a kovásztalan kenyér használatát a nyugati egyházban. A fennálló vitát 1439-ben a Firenzei Zsinat zárta le.

A kánont hangosan mondta a pap, hogy a közösség hallja, a IX. századtól „**halkan mondja**”. Ezt fejezi ki a felajánlási könyörgés megnevezésének megváltozása: „csendes ima” lesz az „adományok fölött” helyett.

A Római kánon **fejlődését** mutatja, hogy a pápa említése után a „püspököt és azokat említi, akik a katolikus hitet megőrzik”. Imádkozik azokért, akik „ezt felajánlják, vagy akikért felajánlják” az áldozatot, a megholtakért és értünk bűnösökért is.

A kovásztalan kenyér bevezetésével a szentáldozásnál az Oltáriszentséget a nyelvre helyezték, amint az a betegeknek már szokásban volt. A szentáldozáshoz térdelve kellett járulni.

c) A középkori vallásosság (XI-XIII. század)

Használatba kerül a „Missale plenum”, amely **minden miseszöveget** tartalmaz: könyörgéseket, énekeket és a szentírási olvasmányokat. Gyakorlat lesz a magánmise: csak néhány személynek miséznek minden ünnepélyesség nélkül.

Az alapítás elbeszélésekor, vagyis az átváltoztatáskor a miséző „megmutatta” a híveknek a közjük jött Üdvözítőt, és a XII-XIII. századtól lett gyakorlat az átváltoztatás után rögtön **felmutatni** a Szent Ostyát és a kehelyben lévő Szent Vért.

A hívek **áldozása** erősen csökkent, abbamaradt a két szín alatti áldozás. De ezzel együtt visszaesett a hívek **aktív** részvétele, nem értették a liturgia nyelvét, az énekelt részeket pedig a *schola* végezte.

d) Oktató tanítás és rubrikák

Minden korban szokás volt a mise magyarázata. E korban elterjednek az „allegorikus” magyarázatok. Metzi Amalarius (775-852) a kezdő énekben a próféták kórusát látja, akik a Messiást hirdetik. A Kyrie az Ószövetségre utal; amikor a pap az oltárhoz megy, Jézus a Kálváriára, s amikor ide-oda jár, Kaifáshoz és Pilátushoz megy Jézus.

Rubrikák tekintetében a Római Ordókat felhasználták a helyi liturgiákhoz, vagy belőlük összeállítottak egy újabbat. A leghíresebb a Durand-féle *Pontificale*, amely a pápai könyveket használta forrásul.

2. A mise rendjének középkori eredete

Az „*Ordo Missae*” (Mise rendje) az V. Pius pápa Misekönyvének fontos része volt, amely egyben eredményt és kritikát is jelentett a középkor betoldásaival és újításaival szemben. A teljes liturgikus szabadosság anarchiát teremtett. Az itt következő összefoglalás csak érzékeltetni akarja mindezt. A ferencesek elterjesztették a „Pápai Udvar Misekönyvét²⁴”, amit a kontinensen örömmel fogadtak rövidsége miatt, de aztán önkényesen kezeltek.

A pápai misét **megelőző** zsoltárok és könyörgések bekerültek a Misekönyvbe is, a püspök és a pap különböző öltözködési imáival együtt. A bevonulás alatt éneklük az *Introitus*-t, a papság meg a bűnbánati imát a 42. zsoltárral.

Az **Ige liturgiájában** az Olvasmány neve „*Epistola*”, a *Graduale*, *Tractus*, *Alleluja* mellet a *Szokvencia* is bekerül a proprium tételek sorába. Az evangéliumot két magánima veszi körül, míg a homília dogmatikus és erkölcsi beszéddé válik. A *Hívek könyörgésében* a szándék felindítása után Miatyánkot imádkoznak, majd különböző könyörgések következnek.

Az **Eukarisztia liturgiájában** az imákat különböző gesztusok kísérik, pl. kis kereszt a víz fölé, bűnbánó ima több alkalommal, szövegek megkettőzése, térdhajtások, meghajlás. Az áldozás előtt személyes, sőt bűnbánati imák. A pap áldozása előtt és utána is több ima. A hívek áldozását is megelőzi ugyanúgy a bűnbánati ima, mint a betegek áldoztatásánál. Az áldozók kis száma miatt a tabernákulumból (szentségház) veszik ki az Eukarisztiát.

A **Befejező szertartásban** a „Gloria” éneklésétől függően „*Ite missa est*” vagy „*Benedicamus Domino*” szerepelt. A közösség elbocsátása volt a mise utolsó

²⁴ *Ordo missalis secundum consuetudinem Romanae Curiae*, Milano, a. 1474, további kiadásai uo. 1482, 1492.

eseménye. Szentháromsághoz szóló csendes ima után oltárcsók, majd az áldás és az utolsó evangéliumként János evangéliumának bevezetője.

Amint a celebránsnak mise előtt is voltak imái, úgy a hálaadást mise után kellett folytatnia.

3. A Mise a Trentói Zsinattól a II. Vatikáni Zsinatig

a) *Missale Romanum secundum Pium V (1570)*

A Trentói Zsinat (1545-1563) foglalkozott a szentmise liturgiájával is. 1562. február 26-án a misekönyv reformjára bizottságot rendelt ki. Ennek a célja az volt, hogy a liturgiát megtisztítsák az évszázadokon át ráragadt kevésbé értékes elemektől. Ez főleg a szövegekre vonatkozott. Ez a munka azonban csak a zsinat befejezése után készült el, így V. Pius pápának (1566-1572) jutott a feladat, hogy a zsinat által kívánt misekönyvet megjelentesse. A Római Misekönyv 1570-ben jelent meg és pontosan 400 évig volt érvényben.

A misekönyvbe olyan naptár került be, amelyben az egyetemesen ünnevelt szentek számát csökkentették, így maradtak köznapok a liturgikus év ünneplésére, valamint advent és nagyböjt köznapjait is lehetett ünnepelni. A misekönyv elejére általános rendelkezések kerültek, a szövegbe pedig pontos rubrikák, amelyek részletekig meghatározták a liturgiát. A legmeghatározóbb újdonsága azonban jogi természetű volt: bevezető bullája az egész latin Egyház számára kötelezően előírta nem csak a mise, hanem eme misekönyv használatát, nyomtatását pápai kiváltságához kötötte. Négyszáz éven keresztül ezt nyomtatták a Szentszék felügyeletével. Azok az egyházmegyék és szerzetesrendek, amelyek kétszáz évnél régebbi, folyamatosan használt saját liturgiával rendelkeztek, nem voltak kötelesek bevezetni az új misekönyvet, de néhány évtized alatt mégis általánossá vált ennek használata (Róma központosító törekvései, anyagi megfontolások és kényelmi okokból).

Hazánkban a középkor folyamán többféle misekönyvet használtak, bár közülük nem sok maradt fenn a törökök pusztításai miatt. A Trentói Zsinat határozatait Oláh Miklós esztergomi érsek az 1564. évi nagyszombati zsinaton kezdte el megvalósítani, de az újításoknak csak Pázmány Péter tudott komoly erőfeszítések által és számos zsinat tartásával érvényt szerezni. Az 1630-ban Nagyszombatban tartott tartományi zsinaton kijelentették, hogy átveszik az új misekönyvet, de azt kérték VIII. Orbán pápától, hogy a magyar szentek ünnepeit megtarthassák. A pápa ezt meg is engedte, azonban később a magyar szenteknek csak egy töredékes liturgikus szövege került bele a magyarországi saját részbe (*proprium*).

A Zsinat hatása volt, hogy fejlődésnek indult az **Eukarisztia tisztelete**. Szentségi áldás, szentségimádás erőteljesen hangsúlyozta Krisztus jelenlétét a szent színek alatt. A tabernákulum kiemelt helyen való elhelyezése, trónus kialakítása fölötté, hogy a szentségtartóban kitehessék imádásra a Legszentebbet.

A **latin nyelv** használata megmaradt, mert nem lehetett volna jó fordítást készíteni, és nem akarták mindenben a reformereket utánozni. A hit, a liturgia és az Egyház egysége jelent meg a közös nyelvben, melyet a korban még széles körben használtak (tudományos-, politikai élet, stb.).

A nép aktív részvételét a **népnyelvű énekek** alkalmazásával segítették elő. Az ordinarium énekei maradtak latinul, de a változó részek énekei a nép nyelvén

történetek. Ebben a németek jártak elől, de magyar nyelvű énekeskönyveket is ismerünk.

A **plébániai mise** gyakorlata azt jelentette, hogy teljes ünnepélyességgel tartották meg a „főmisét”, ahol szenteltvízhintés és körmenet is volt, de áldoztatás nélkül.

Jelentős újítása volt a kornak, hogy számos **misemagyarázatot** készítettek a híveknek, hogy jobban megértsék a misét és megtanítottak néhány latin imát is.

b) Utolsó reformok a II. Vatikáni Zsinat előtt

Szent X. Pius pápa rendelkezései a korai, gyakori szentáldozásról. *Graduale Romanum* (gregorián énekeskönyv) kiadása (1907). Rendelkezések és előírások módosítása. Ezzel indulnak el a különböző liturgikus mozgalmak, amelyek a század folyamán mind erőteljesebben tevékenykednek.

XII. Pius pápa a liturgikus mozgalmakat támogatta. 1947-ben megjelenik a *Mediator Dei* kezdetű enciklika, amely mederbe tereli az addigi eredményeket és forrása lesz a későbbi reformoknak.

XXIII. János pápa 1960-ban kiadta a *Codex rubricarum* c. gyűjteményt, amelyben összefoglalta az érvényben lévő liturgikus rendelkezéseket. Összehívta az új egyetemes zsinatot. 1962-ben adta ki a Szt. V. Pius féle misekönyv utolsó javított változatát, amelyet a mai régi rítus végzői is használhatnak.

VI. Pál pápa adta ki a II. Vatikáni Zsinat liturgikus rendelkezését, a *Sacrosanctum Conciliumot* 1963. december 4-én.

III. A SZENTMISE RÉSZEI

A következőkben a néppel végzett szentmise, a mise alapformája kerül ismertetésre. Az RMÁR 2002 rendelkezéseinek figyelembevételével, illetve – időnként – számainak jelzésével készült.

A. A miséhez előkészítendők:

- 117. oltár: terítő(k), 2, 4, 6 gyertya (ünnepeken), 7. ha megyéspüspök celebrál,
- 118. papi széknél misekönyv, énekes könyv
- 118. ambón olvasmányos könyv
- 118. asztalkán (kredencia) kehely, korporále, purifikatórium, (palla), paténa, (áldoztató edények, ha nem a nagy paténán vannak az ostyák), ampolnák, (kehelytakaró vélum).
- 119. sekrestyében ruhákat, ünnepélyes bevonuláskor evangéliumos könyv, thuribulum, navicula, kereszt, gyertyák.

B.Bevezető szertartások

46. definiálja: kezdőének, a hívek köszöntése, bűnbánat, Kyrie, Gloria, kollektá. Célja: ráhangol, közösséggé formál, előkészít az ige figyelmes hallgatására és az Eukarisztia méltó ünneplésére.

Értelme a világból való átmenet, fizikailag a templom külső előcsarnokán, kapuján és előcsarnokán át, lélekben a zajból a csöndbe érkezünk. A ráhangolódást segíti a közös ima (pl. több helyen szentolvasó), Nagy Szt. Bazil kánonjaiban például zsoltárok olvasását írta elő.

Introitus – kezdő ének és a bevonulás

Az ünnepélyes bevonulás alkalmával már az első századok keresztényei is vittek egy edényt **parázzsal** és **mécsest** az oltárra. Bár a legrégebb szövegek nem említik az **oltár** köszöntését, de **Szent Ambrus** már **Krisztus szimbólumának tartja**. Körmenetben hozzák az „evangelium”-ot. Talán már Celesztin pápa (422-432) idejében, biztosan az első Római ordóban a VII-VIII. században volt gyakorlat a szentmise **Bevonulási éneke** (Introitus), amelynek célja a hívek felkészítése a szentmisére az ünnepnek vagy a liturgikus időnek megfelelően.

47-48. Az Introitus antifonális zsoltározása addig tart, míg a celebráns és a segédkezők (asszisztencia) térdet hajtanak a tabernákulum felé, majd meghajlással köszöntik az oltárt, a pap megcsókolja az oltárt és megtömjénezi azt a feszülettel illetve a húsvéti gyertyával együtt (h.i.²⁵). Az introitus antifónája az ünnep tartalmát ragadja meg, sokszor erről nevezik el magát a misét vagy a vasárnapot is (pl.: *Rorate* mise, *Requiem*, *Gaudete* és *Laetare* vasárnap).

A bevonulást kísérheti tömjénezés, amely az oltár felé a tiszteletet jelenti, keleti liturgiákban pedig a megtisztulást.

Az oltár és a hívek köszöntése – salutatio

49. 122-123. Az oltár köszöntése: mély meghajlással és csókkal, illetve tömjénezéssel.

50. 124. A papi széktől kezdi a celebráns a misét. A szentmise a kezdő keresztvetés és a záróáldás keresztjele között zajlik. Ez ad neki keretet, az egész jellegét kifejezi: mindez a Szentháromság egy Isten nevében történik.

A köszöntésnek három formája lehetséges, mindhárom bibliai eredetű jókívánság.

A pap, a diakónus, vagy más segédkező röviden bevezetheti a híveket a nap liturgiájába.

Bűnbánat – actus poenitentialis

51. 125. A pap felszólít a bűnbánatra. Pl.: „3) Testvéreim! A szentmise kezdetén tekintsünk magunkba, és valljuk meg Isten előtt, hogy vétkeztünk!” Nem lelkiismeretvizsgálat és bűnbánat, hanem *bűneink elismerése (agnoscamus)*. Célja, hogy ne a farizeus, hanem a vámos lelkületével léphessünk Isten elé, *alkalmas módon (ut apti simus)* ünnepelhessük a *szent misztériumokat*. A pap felszólítása utáni csendben nem az összes bűnünket kell átgondolni, hanem felindítani lelkünkben a

²⁵ Értsd: húsvéti idő, latinul T.P. *Tempus Paschale*.

bűnbánatot: Isten oltárához üres kézzel, bűnösen érkezünk, lerakjuk bűneinket, és kérjük, hogy Isten irgalmával tegyen minket alkalmassá a tanítás befogadására és a szent áldozat ünneplésére.

A bűnbánati cselekménynek három változata található a Misekönyvben: 1.) klasszikus *Confiteor* (Gyómom...). 2.) párbeszéd (Urunk Istenünk könyörülj rajtunk...). 3.) Tropus-szerű Kyrie, azaz a pap bűnbánatra felszólító mondataira válaszolunk Kyriével (Jézus Krisztus, téged elküldött...). Mindhárom végén a pap könyörög bűneink bocsánatáért, amely imádság nem szentségi feloldozás (Irgalmazzon nekünk...).

Ide kerül negyedik formaként a függelékből az *Asperges*, vagyis a vasárnapi misében a vízmegáldás és szenteltvízhintés a bűnbánati liturgia helyén, alatta az 50. zsoltárból imádkozzuk: *Hints meg engem...* Az utóbbi két változatnál a Kyrie elmarad.

Kyrie eleison – Uram irgalmazz

Története nem állapítható meg pontosan. Ezeket a litániaszerű felkiáltásokat valószínűleg Gelasius pápa cserélte fel a hívek könyörgésével, említve előtte mindig a kérést is (ld. tropizált Kyrie). Nagy Szent Gergely pápa elhagyta a kéréseket és csak a válaszok maradtak meg a liturgikus használatban. A VII. században már megvan a 3x3-as szám. Ma minimum 3x2 kötelező. Bővíthető betétversekkel, tropusokkal.

Gloria – Dicsőség

A keleti eredetű himnusz görög változata már 380 körül megjelenik az Apostoli Konstitúciókban, egy V. századi kódexből már a mai szövegével ismerjük. Nagy Szent Leó pápa beszél róla egyik karácsonyi homíliájában, megemlítve, hogy Karácsonykor énekelték. Rómában a VI. századtól van jelen a liturgiában. Eleinte csak Karácsony éjszakáján az éjféle misében énekelték. A XI. század végéig csak a püspöki misén, maga a püspök énekelhette. A XII. században a mise ünnepélyessé tétele és népszerűsége miatt került be általánosan az *Ordináriumba*.

A Gloria válasz a Kyriére: rászorulunk a megváltásra (Kyrie), ugyanakkor tudjuk, hogy megváltottak vagyunk, e fölött adunk boldogan hálát (Gloria). A mise célját is megragadja: azért jöttünk össze, hogy Istent dicsőítsük. Két része van: az elsőben Istent dicsőítjük, a másodikban Krisztust szólítjuk. A dicséret módja mellérendelő kifejezések sora, a halandó ennél többet nemigen tehet. A végén a Szentlélek említésével trinitárius jellege lesz: nagy doxológia”.

53. Más szöveggel nem helyettesíthető.

Collecta – könyörgés – gyűjtő imádság

A római liturgia sajátos eleme volt a Könyörgés – **Kollekta** (lat. collecta, az „ecclesia collecta” – gyülekező templom szóból, vagy a gall liturgia „prece colligere” – imákat összegyűjteni kifejezéséből). A felhívás hasonló imáknál hosszabb is lehet (pl. Nagypéntek, Super oblata, Egyetemes könyörgések eleje), utána csendes imádkozással térden. 325-ös Niceai Zsinat előírja, hogy a Feltámadott iránti tiszteletből vasárnap nincs térdelés.

54. 127. A közösség személyes kéréseit az előljáró terjeszti az Isten elé. Imádságra szólítja fel a közösséget a „Könyörögjünk” szóval. Hagyományos szerkezete:

a) megszólítás (pl.: Istenünk);

- b) a kérés megokolása, az ünnepelt titokra való hivatkozás (pl.: megadtad nekünk Karácsony ünnepét);
- c) a kérés előterjesztése (pl.: kérünk, segíts ehhez méltóan élnünk);
- d) záradék: Jézus Krisztusra hivatkozik és a teljes Szentháromságot említi (pl.: A mi Urunk, Jézus Krisztus a te Fiad által, aki Veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten, mindörökkön örökké), kifejeződik benne: Jézus ugyanúgy a miénk, mint Istené, nem egyedül állunk az imában Isten előtt, hanem Krisztussal;
- e) a hívek „Ámen” résztvevő válasza, mellyel egységüket fejezik ki a celebráns imádságával.

C. Az igeliturgia

Az Igeliturgia megelőzi a szentséget, elősegíti annak hatékonyságát. Így az Ige befogadásával már a kegyelem ingyenes adományában részesül, amely eltölti őt Krisztus testének és vérének áldozata által. Szent Ágoston ezért hangsúlyozza: „Az evangélium Krisztus szája. Ő ugyan eltávozott a mennybe, de nem szűnik meg beszélni a földön”²⁶.

55. Az igében Jézus van jelen, a nép csendben befogadja, a homília ezt fejt ki, az énekek ennek befogadását segítik, a Hitvallásban erre válaszol, ezzel eltelve könyörög az Egyház szükségleteiért és a világ üdvösségéért. Fontos benne a csend is (56.). Csak szentírási szöveg lehet (57.). A felolvasás helye az ambó (58). Felolvasója a lektor, más alkalmas szolgálattevő vagy a pap. Elején és végén akklamáció (59.).

Az olvasmányok rendje

A SC 35. és 51. pontja előírta a Szentírás szélesebb körű felolvasását a liturgiákon. Ezt tette meg az 1969. és 1981-es Ordo lectionum missae. Szemponjai: Vasár- és ünnepnapokon

- a) három olvasmány. Az ószövetségi mindig Krisztusra vonatkoztatva;
- b) három éves ciklusban ismétlődik (Mt, Mk, Lk; Jn a nagyböjti és húsvéti időben)
- c) ünnepeken tartalmi egybehangolás van, évközi vasárnapokon az evangélium és szentlecke semi-continuos olvasása, az olvasmány pedig az evangéliumhoz válogatva.

Hétköznapokon

- a) csak két olvasmány van
- b) kétéves ciklus az évközi időben, de csak az olvasmány, az evangélium évente tér vissza
- c) tartalmi egybehangolás (advent, karácsony, nagyböjt, húsvét időszakában), félfolyamatos olvasás egyébként.

Első olvasmány

A húsvéti időt kivéve az Ószövetségből vett szentírási szakasz. Lehetőleg az evangéliumban található misztérium ószövetségi előképét állítja elének (pl. kenyérszaporítás → manacsoda).

²⁶ Szent ÁGOSTON: 85. Beszéd, 1.

Graduale – válaszos zsoltár – psalmus responsoricus

A szólista az ambó lépcsőjéről énekelte ezt a zsoltárt, ezért *graduale* a neve. Előadásmódja miatt nevezzük válaszos zsoltárnak. Témáját tekintve az első olvasmányra felel. Előénekes vagy szkóla éneklí, a nép az ismétlődő feleletekkel kapcsolódik be. Alkalmasabb a szentélyben lépcsőjén vagy az ambón énekelni, mint a kóruson.

61. Előmozdítja az Isten igéjéről való elmélkedést. Az Olvasmányok könyvéből kell venni, vagy megfelelő típus *graduálék* készíthetők (időszakokra, szentekre, ld. Hozsanna függeléke, *Graduale Simplex* vagy *Éneklő Egyház*).

Második olvasmány – szentlecke

Ez csak vasárnap és főünnepeken van, általában apostoli vagy katolikus levelekből, illetve e Jelenések könyvéből. 130.

Alleluja

Míg a keleti liturgiák kezdettől fogva ismerik az *Evangélium*, a Jó Hír előtti „**Alleluja**”-t zsoltárverssel, nyugaton Nagy Szent Gergely vezeti be keleti hatásra. Az előénekes intonálja, majd mind együtt zengjük.

62. Önálló aktus, amivel a hívő közösség fogadja az Urat, üdvözli, hitét megvallja. Állva kell énekelni. (131.)

63. Ha nem éneklík, el lehet hagyni (a zsoltárt akkor sem!).

Nagyböjtben nem énekeljük, helyette *alleluja-pótló* dicsőítés vehető, vagy *traktus*.

Traktus

Megszakítás nélküli szólózsoltározás, amely a legrégebbi zsinagógai hagyományból ered. Nagyböjtben az *Alleluja* helyett énekeljük.

Szekvencia

Az *Alleluja* jubilusának tropizált változata. A IX. századtól előforduló dogmatikus költemény, amely az ünnep mondanivalóját fogalmazza meg. Öt szekvenciát éneklünk: *Vicitmae paschalis* (Húsvétkor), *Veni Sancte Spiritus* (Pünkösdkor), *Lauda Sion* (Úrnapján), *Stabat Mater* (Fájdalmas Anya ünnepén) és *Dies irae* (gyászmisékben). Ebből Húsvét és Pünkösdkor ünnepén kötelező szekvenciát énekelni.

Evangélium

Valamennyi liturgiában az **evangélium** olvasását körmenet előzte meg. A díszes könyv Krisztus jelenlétének jele volt, amit gyertyákkal és füstölésekkel kísértek. Figyelmeztetések is elhangzottak: Csend legyen! Álljatok fel! Megtalálható keleten és nyugaton egyaránt „Az Úr legyen veletek!” és a nép felkiáltása: „Dicsőség neked, Uram!”.

Az *evangélium* a legbecsesebb olvasmány, belőle maga Jézus tanít. A felolvasást körülvevő tisztelet is ezt mutatja: a diakónus hozza az oltárról, gyertya és tömjénezés kíséretében, az *Alleluja* alatt. A diakónus áldást kér a celebránstól a felolvasás előtt, a pap maga fordul a Krisztust jelképező oltár felé, hogy Ő segítse

méltó módon megszólaltatni Isten szavait. A nép állva hallgatja, jelezve tiszteletét és készségét: amit hallunk, azt készek vagyunk elmenve életünkkel hirdetni.

Az evangélium felolvasását bevezető párvers után homlokunkra, szánkra és szívünkre kis keresztet rajzolunk a jobb hüvelykujjunkkal, nyitott tenyérrel: eszünkkel felfogjuk, szánkkal megvalljuk, szívünkkel hisszük, amit az evangéliumban hallunk. A pap megtömjénezi az evangéliumos könyvet, amelyet a felolvasás végén tisztelete jeléül megcsókol, miközben halkán mondja: *Az evangélium tanítása legyen bűneink bocsánatára.* Az evangélium szavainak hallgatása ugyanis bűneltörlő hatású.

Szentbeszéd – homília

A legkülönbözőbb módon fejeződik ki, hogy a Szentírás tanításának aktualizálása történik a **Homíliában**. Lényegi része a liturgiának és a püspök feladata volt a végzése. Pap is tarthatta, diakónus ritkán és világi hívő csak egészen kivételes esetben.

Ma a pap kötelessége, hogy vasárnap és ünnepnapokon homíliát tartson. Diakónus is tarthatja, a plébános vagy a püspök megbízásából.

A **katekumenek elbocsátásának** módja keleten az értük való imádság és áldás után, a diakónus felszólítására történt. Nyugaton²⁷ RO 11 őrizte meg ennek formáját. „Katekumenek távozzanak! Minden katekumen menjen ki” felszólítás még akkor is megvan, amikor már gyermekeket keresztelnek. Az is előfordult, hogy már evangélium előtt kiküldték a katekumeneket.

Credo – hitvallás

Válaszaz olvasmányokban és a szentbeszédben elhangzott Isten igéjére. Megjegyezhetőbb, ha énekelt, eredetileg is éneklésre szánták. Vasárnap és főünnepeken énekeljük.

Egyetemes könyörgések – oratio universalis

A **Hívek könyörgése** ünnepi formája a nagypénteki liturgiában maradt meg. Valószínűleg Gelasius pápa (492-496) keleti hatásra vezette be az imádságnak ezt a formáját. A Kyrie bevezetése a szándékok megszűnésével járt együtt, és így ez a gyakorlatból kiment. A római egyházban a II. Vatikáni Zsinat vezette be ismét.

Hívek könyörgésének azért nevezzük, mert ezen már nem vettek részt a katekumenek, csak a már beavatottak, a hívek. Más néven **egyetemes könyörgések**, melyekben mindenkiért imádkozunk, belefoglalva őket a szentmise áldozatába. A szándékok rendje a következő:

- a) a világegyház szükségletei;
- b) az egyetemes közjó;
- c) a különféle szükséglet szenvedők;
- d) a helyi közösség.

Ezt a könyörgést lehet a helyi közösség szükségei szerint igazítani, de nem való egyéni rögtönzésre. Előkészítéskor figyelembe kell venni a fenti sorrendet és a közös imádság egyének feletti horizontját.

---

²⁷ Tanúsítja Szent Ágoston és Szent Ambrus.

Az Eukarisztia liturgiája

Az adományok előkészítése – offertorium

Az adományok előkészítésének évszázadokon át használt neve: felajánlás (offertorium). Ez a kifejezés, amely a hívek adományára utalt, később már áldozatként említette az adományokat és több imádság keretében felajánlotta a mennyei Atyának a miséző pap.

Az utolsó vacsora egyszerű eseménye, hogy Jézus kezébe vette a kenyeret és a kelyhet, egyre ünnepélyesebbé vált. Először az **oltárhoz vitték** a kenyeret és a bort, majd a diakónusokra bízta, hogy vigyék az oltárhoz (Hippolütosz). Szent Ágoston megjegyzi, hogy édesanyja mindig vitt adományt az oltárhoz. Tours-i Szent Gergely pedig egy özvegyasszonyról beszél, aki minden nap kb. fél liter gázai bort hozott az oltárhoz. Később a hívek a sekrestyébe viszik a kenyeret és a bort (Galliában) és a diakónusok vagy más segítők viszik az oltárhoz.

Szent Ágoston beszámol arról, hogy amíg az adományok átadása történt, addig a hívek **zsoltárt** énekeltek. Volt néhány olyan hely is, ahol az adományok átadásakor hangosan bementék az adományozó nevét. A szkóla, az énekesek csoportja nem tudott részt venni a felajánláson, ezért részvételük jeleként a kehelybe öntendő vizet adták át. A VIII. századig egyetlen felajánló könyörgés volt csak.

a) Az offertorium-ének

A felajánlási körmenetet kíséri, melizmatikus tétel. Ezt lehet más énekkel helyettesíteni (motetta, népének).

b) A pap imái

A pap kezébe veszi előbb a kenyeret, majd a borral telt kelyhet, felemeli és felajánlja Istennek. A felajánlásnak ez a gesztusa a kiválasztás és a hálaadás: a világ egyéb dolgai közül kiválasztjuk ezt a kenyeret és ezt a kehely bort, hogy az Eukarisztia anyaga váljék belőlük. Ugyanakkor hálát adunk értük, hiszen ezeket is Istentől kaptuk.

A pap a borba néhány csepp vizet vegyít, közben halkán mondja: *A bor és a víz titka által részesülünk annak istenségében, aki kegyesen részese lett emberségünknek.* A bor Krisztus istenségét jelképezi, amelyhez járul a mi emberségünk, mint csepp víz, amelyet a bor magába vesz, felold.

c) Tömjézés

A pap az adományok fölött három keresztet és kört ír le a tömjénezővel, jelezve, hogy azokból Krisztus keresztáldozatának megjelenítése, Eukarisztia lesz, valamint a körökkel mintegy „elkeríti”, elválasztja a világ egyéb dolgától őket. Ez után az oltárt, a celebránst és a szent népet is megtömjézik.

d) Kézmosás

Eredetileg gyakorlati célt szolgált, ugyanakkor az Isten elé lépő ember természetes tisztulási vágyát is kifejezi.

e) Felszólítás imádságra

Ez tulajdonképpen a felajánlási könyörgés bevezető felszólítása (≈ könyörögjünk). A hívek válaszával együtt kifejezi, hogy az áldozat egyaránt szolgálja Isten dicsőségét és az emberek megszentelését. A pap ezzel mintegy búcsúzik a hívektől, mielőtt „belép a kánonba”.

f) Felajánlási könyörgés – Oratio super oblata

Régen halkán mondta a pap, ezért neve *secreta* volt. Más magyarázat szerint az *ecclesia secreta* kifejezésre utal: ezen már csak a beavatottak voltak jelen. Lezárja a felajánlást, tartalmilag erre vonatkozik.

Az eukarisztikus imádság

Az eukarisztikus ima a prefáció és a Szent vagy után kezdődik és az ünnepélyes doxológiával a Szentháromság dicséretével fejeződik be a Miatyánk előtt. Ennek az imádságnak több nevét ismerjük. A görögök „*anafora*” (felemelni, oltárra vinni), a nyugati egyház leggyakrabban használt kifejezése a „*canon actionis*” vagy röviden „*canon*” (az áldozatbemutatás szabálya). Amikor a római liturgia, csak egyetlen kánont ismert, akkor „*canon romanus*” (római misekánon) nevet használtak 1970-ig. Ma a latin „*prex eucharistica*” kifejezést használjuk.

Az ószövetségi választott nép étkezéséhez hozzátartozott az **Isten dicsőítése** a kapott javakért. Ezt az imádságot a családfő végezte. Az újszövetség közössége ebben a részben különösen is *magasztalja* a Teremtőt azért a kenyérért és borért, amelyet Krisztus Teste és Véreként kap ajándékkul. – *Hálaadás* is azért az eledelért, mely által Krisztus megjelenik övéi körében. – *De áldozat* is, mert a szent színek alatt jelenvalóvá válik Krisztus egyetlen végtelen értékű áldozata, amelyet a hívő közösség hirdet és megvall.

Az első századokban még nem létezett pontosan megfogalmazott eukarisztikus imádság. A IV. és VI. század között keleten számos eukarisztikus ima van. A római egyház liturgiájában egyet ismerünk a III. századból (a mai II. eukarisztikus imádság őse), illetve apró utalások már jelzik a több mint ezeröttszáz évig folyamatosan használt Római kánon (a mai I. eukarisztikus imádság) létezését.

a) Prefáció

A kánon bevezető része, attól függetlenül változik a római liturgiában. Minden nagyobb ünnepnek, időszaknak saját prefációja van.

Szerkezete:

- a) Bevezető párbeszéd;
- b) Isten általános dicsőítése (Mert bizony méltó és igazságos...);
- c) a különleges hála megokolása (de különösen ezen a szent ünnepen...);
- d) a mennyei liturgiához kapcsolja, bevezetve a *Sanctust*.

b) Sanctus

A mise legrégebbi éneke, teljesen bibliai. Az első fele Izajás látomásából való (Iz 6,3), a régebben külön énekelt második fele (Benedictus) Virágvasárnapot idézi (Mt 21,9).

c) A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az adományokra – epiklézis

Az **epiklézis**, a Szentlélek hívása, hogy megszentelésével tegye Jézus testvévé és vérévé a kenyeret és a bort.

*d) A szentmise alapításának elbeszélése –
Úrfelmutatás*

Az **alapítás elbeszélése**, vagyis az utolsó vacsora leglényegesebb eseménye az, amely által Jézus Krisztus jelen lesz övéi között. Vagyis a miséző püspök vagy pap megismétli Jézus szavait. Ezt még néhány imádsággal és könyörgéssel vette körül az Egyház, melyek minden eukarisztikus imában, illetve anaforában megtalálhatók.

Az **úrfelmutatás** a XIII. századtól van meg a misében, mint a tisztelet és imádás pillanata.

e) Megemlékezés – anamnézis

Az **anamnézis**, a megemlékezés, amelyben az Egyház teljesíti Jézus parancsát, hogy megemlékezik szenvedéséről, kereszthaláláról, dicsőséges feltámadásáról és mennybemeneteléről.

„Annak emlékét ünnepeljük tehát, Istenünk, hogy Fiad üdvösségünkért szenvedett, csodálatosan feltámadt, fölment a mennybe” (III. kánon).

f) Felajánlás – oblatio

Itt az egybegyűlt Egyház felajánlja a Szentlélekben a mennyei Atya engesztelésére Krisztus testét és véré.

„és második eljövételét várva hálás szívvel felajánljuk neked ezt az élő és szent áldozatot” (III. kánon).

g) Az áldozat bemutatása

Isten ismerje föl benne az előképek által jelzett, s Krisztus által végbevitt egy, örök, igaz áldozatot.

„Tekints kérünk, Egyházad áldozati adományára, ismerd föl benne Fiad áldozatát, amely által kiengesztelődni akartál” (III. kánon).

*h) A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az áldozáshoz –
epiklézis*

E második alkalommal arra kéri az Egyház a Szentlelket, hogy gyűjtse össze mindazokat, akik Krisztus testében és vérében akarnak részesülni, azaz az áldozókra hívja le a Szentlelket.

„Add, hogy mi, akik az ő testét és véréit magunkhoz vesszük, Szentlelkével eltelve egy test és egy lélek lehessünk Krisztusban” (III. kánon).

i) Közbenjáró imák - intercessionones

A **közbenjáró imádság** különböző szándékokat gyűjt egybe az élőkért és holtakért: az egyetemes és a helyi egyház vezetőiért és közösségéért, a megholtakért. Ha valamelyik szentség kiszolgáltatása történik a misében, itt emlékezünk meg azokról, akik abban részesültek.

j) Záródicsőítés - doxológia

A **doxológia**, az eukarisztikus ima ünnepélyes záró dicsőítése. Ez úgy hangzik el, hogy Krisztus testét és véréit tartalmazó kelyhet a miséző kissé felemeli, és az felmutatja az Atyaistennek. Így még inkább hangsúlyt kap az, hogy a mennyei Atyának ez a dicsérete Krisztus által történik. A hívő nép válaszával – Ámen – részt vesz ebben a magasztalásban.

Az áldozás – communio

Az áldozás, vagyis az Úr testének és vérének kiosztása szorosan hozzátartozik a Eukarisztia ünnepléséhez. Ugyanis nemcsak áldozat, hanem az Úr parancsa szerint „vegyétek és egyétek..” A szertartása az Úr imádságával kezdődik és az áldozás utáni könyörgéssel fejeződik be.

a) *Miatyánk – Pater noster*

Az **Úr imádságát** nagyon régen végezték már a kenyértörés alkalmával. Nagy szent Gergely pápa 600 körül helyezte ide.

b) *Embolizmus*

Szinte valamennyi liturgiában (keleten és nyugaton) szerepelt a betoldás, az **embolizmus**. Tulajdonképpen az Úr imádságának utolsó mondatát „...de szabadíts meg a gonosztól” bővíti ki kérésekkel. Ezt ma is végezzük (Szabadíts meg...). Összekötő kapocs az Úr imádsága és a békeköszöntés között.

c) *Békeköszöntés*

A **békecsók**, vagy **békeköszöntés** az Úr ígéréteiből ered: „Az én békémet hagyom nektek” (Jn 14,27). Ezt közvetíti az áldozás előtti utolsó felszólítás. Az *Apostoli hagyomány* c. mű írja, hogy a katekumenekkel, a keresztségre készülőkkel nem váltottak békecsókot, „mert az ő csókjuk még nem szent” (215). A II. században még a hívek könyörgése után következett, de I. Ince pápa 416-ban Decenciusnak, Gubbio püspökének már arról írt, hogy ez a békeköszöntés itt történik. Szent Ágoston az áldozásra való előkészületnek tekinti a békecsók átadását. A liturgikus reformig csak a papság váltott békecsókot.

d) *Kenyértörés (fractio panis) – egyesítés (immixtio)*

A **kenyértörés** nemcsak az Eukarisztia ünneplését jelentette, hanem a valóságban is széttörték az eukarisztiát, vagyis az összes konszekrált kenyeret, hogy szétosszák az áldozóknak. A VII-VIII. században a pápai miséken maga a pápa a papokkal együtt törte meg az eukarisztiát és az akolitusok hozták a fából készült kis ládáikat, amelybe elhelyezték azt. Mindig félre tettek a betegeknek, de egy darabkát megőriztek azért is, hogy a következő **misén a kehelybe ejtsék**, kifejezve a mise folytonosságát. Az előbb említett I. Ince pápa beszélt el, hogy Róma különböző plébániáiról a hívek nem tudtak mind részt venni a pápai misén, ezért az egységet kifejezve, az Eukarisztia egy kis darabját vitték el nekik. Amikor az egyes plébániákon ehhez a részhez értek, akkor a kehelybe ejtették a hozott kis darabkát. Ennek egy másik értelmezése, amit a pap ma is mond, hogy jelzi az megígért örök életben való részesedést. A IX. században kezdenek el kis ostyákat készíteni, ezért csak a nagy ostya megtörése maradt meg.

e) *Agnus Dei – Isten Báránya*

Az **Isten Báránya** fohászt valószínűleg I. Sergius pápa (687-701) vezette be. A kenyértörés kísérő éneke volt, később háromszori éneklésben határozták meg a számát. A XI. század végéig csak „irgalmazz nekünk”, attól kezdve 3. foházként az „adj nekünk, békét” használták. Ugyanebben az időben terjed el a gyászmisékben harmadik kérésként az „adj nekik nyugodalmat”.

A pap szavaival (Íme az Isten Báránya) meghív bennünket az áldozáshoz. Ekkor a Szentostyát a nép felé mutatja fel, jelezvén a meghívást, majd együtt válaszolják a kafarnaumi százados szavait: Uram, nem vagyok méltó.

f) *Áldozási ének – communio*

Az **áldozásra való antifóna** válaszos formában, körmeneti énekként már a IV. században megtalálható.

Aurelianus írja a IX. században *De musica disciplina* c. művében (20. fejj.) a gall és a római mise énekeinek leírása után: *Mi utána (Isten Báránya) énekeljük az úgynevezett Communiót, hogy a nép lelke, az égi áldás osztása alatt végig emelkedjék föl és rögzüljön a magasztos elmélkedésben az édes ének által*²⁸.

„Amíg az Oltáriszentséget a pap magához veszi, elkezdődik az áldozási ének. Ennek az a szerepe, hogy a közös éneklés által kifejezze az áldozók lelki egységét, tanúsítsa a szív örömét, és az áldozási körmenet közösségi jellegét jobban megvilágítsa. [...] Gondoskodjanak arról, hogy az énekesek is alkalmas módon megáldozhassanak²⁹.”

A **két szín alatt** való áldozást az Úr parancsa szerint gyakorolta az Egyház. Már az ősegyház életében is a körülmények megkívánták, hogy csak a kenyér színe alatt vigyék az Oltáriszentséget a betegekhez és a börtönökben sínylődőknek.

g) *Áldozás utáni könyörgés – oratio post communionem*

Az **áldozás utáni könyörgés** hálaadás a Krisztussal való találkozásért és mindazért az ajándékért, amelynek részesei lettek a résztvevők.

D. Befejező szertartások

A **befejező szertartás** a legrégebb római liturgikus rend szerint így zajlott: a püspök elhagyva az oltárt a hozzá forduló, áldást kérő híveknek így válaszolt: „Áldjon meg minket (titeket) az Úr”. A pap befejező áldása csak a XII. század utáni könyvekben található. Ugyanez a liturgikus rend említette, hogy a diakónus a pápa áldása után felszólította a közösséget: „Ite, missa est” (Menjetek, a misének vége).

E. Az eukarisztikus imák

I. eukarisztikus ima, vagy római kánon. Ünnepeles hangvételű, nagyon gazdag tanításának értékét emeli még a számos szentírási utalás, az erős áldozati jelleg. Nagy Szent Gergely pápa óta szinte teljesen változatlan. Az Úr nagyobb

²⁸ Rainoldi 201.

²⁹ *Római Misekönyv Általános Rendelkezések* 56i. (MR 2002: 86.) sz.

ünnepein szövegváltozatokat alkalmaz. Római eredetére utal, hogy számos római szentet felsorol az apostolokon kívül.

II. eukarisztikus ima: eredete megtalálható Hippolütosz: Apostoli hagyomány c. művében (215 körül), ennek alapján készítették az 1970-es misekönyv számára.

III. eukarisztikus ima: új alkotás, a római hagyományt (I. kánon) követi. Betoldásokat lehet alkalmazni, a szentek neveit is meg lehet említeni.

IV. eukarisztikus ima: új alkotás, a hosszú keleti anaforák mintájára készült. A saját prefáció hozzá tartozik az imához. Végigvezet bennünket az üdvösség történetén, és számos utalás történik az emberi és keresztény értékekre.

V. eukarisztikus ima gyermekmisékre: a gyermekek jobb bekapcsolása érdekében készült ez az ima. Egyszerű a nyelvezete, és a mindvégig megtalálható párbeszéd a tevékeny részvételt biztosítja.

VI. kiengesztelődési eukarisztikus ima: az 1975. évi szentév alkalmából készült. Visszatérő témája a bűnbánat, az Istennel való kiengesztelődés és megbékélés.

VII. eukarisztikus ima vagy az ún. **svájci kánonok**. 1974-ben Svájcban nemzeti tartott zsinat alkalmával nyert jóváhagyást ez a négy eukarisztikus ima. Témái: A) Isten vezeti Egyházát; B) Jézus a mi utunk; C) Jézus a szeretet példaképe; D) az Egyház az egység útján.

F. Különböző miseformák

1. A koncelebrált mise

Koncelebrálásról (együtt misézés) akkor beszélünk, amikor több pap, vagy püspök több pappal, vagy több püspök együtt végzi a szentmisét. Ebben az esetben az egyik – aki középen áll a papi széknél és az oltárnál – a főcelebráns, vagyis a szentmise liturgiájának vezetője. A többiek együtt miséznek vele, ők a koncelebránsok.

A koncelebrálóknak megfelelő helyet kell előkészíteni. A különböző feladatokat ők elosztják maguk között, a ministránsoknak kell kiosztani az eukarisztikus ima szövegeit a Szent vagy éneklése alatt és a Miatyánk imádkozása után összeszedni azokat.

A koncelebrációs szentmisét kívánja az Egyház Nagycsütörtökön (az egyházmegye főpásztora a papjaival és az esti szentmisén, ahol több pap van), valamint a diakónus, pap és püspökszentelésnél, különböző ünnepélyes eseménynél, ahol több pap van jelen.

G. Az áldozással kapcsolatos rendelkezések

A II. Vatikáni Zsinat után számos olyan rendelkezés jelent meg, amely régi gyakorlatot ismét bevezetett, illetve a mai körülményeknek megfelelően kialakított.

1. Kézbe és nyelvre való áldoztatás

A kézbe áldoztatás a IX. századig volt általános gyakorlat. Jeruzsálemi Szent Cirill misztagógikus katekézisében erre a gyakorlatra oktatja az újonnan megkereszteltet. A Rouen-i Zsinat 878 körül tiltja meg: „Sem férfinak, sem nőnek a kezébe nem szabad helyezni az eukarisztiát, hanem csak a szájába”³⁰. A II. Vatikáni Zsinat rendelkezése nyomán Magyar Püspöki Kar 1986. szeptember 1-vel engedélyezte a szabad választást. Az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció a közelmúltban nyilatkozott: „Az előírások ellen vét, aki arra kényszeríti az áldozókat, hogy csak kézbe áldozhassanak, vagy aki megtagadja a krisztushívőknek, hogy kézbe áldozhassanak”³¹.

2. Két szín alatti áldozás

A XII. századig két szín alatt áldoztak a hívek a betegek kivételével. Ettől kezdve általánossá lett a kenyér színe alatt történő áldozás. Magyarázata egyszerű: az Eukarisztiában a kenyér színe alatt is az egész Krisztus van jelen az alapító szavak erejénél fogva. A II. Vatikáni Zsinat ismét engedélyezte, mivel „az Eukarisztia lakomajellege beszédesebben áll előttünk”³². A lehetséges alkalmakat a liturgikus könyvek jelzik. A Magyar Püspöki Kar 1967. szeptember 13-án kelt utasítása szerint a legelfogadottabb módja a bemártással történő áldozás.

IV. AZ EUKARISZTIA TISZTELETE A MISÉN KÍVÜL

A. Misén kívüli áldoztatás

Az Egyház régi gyakorlatához tartozik, de a liturgia szellemének jobban megfelel, ha a misében járunk az Úr asztalához. A misén kívüli szentáldozás módja: a bevezető szertartás és a bűnbánati cselekmény után Igeliturgiát kell végezni (még ha az egészen rövid is), majd következik a szentáldozás a

³⁰ Can. 2. Mansi, X, 1199.

³¹ Esztergom-Budapesti Érseki Főhatóság körlevele, 1999. 27. o.

³² RMÁR 240.

---

zárókönyörgéssel és a befejezéssel. A szentáldozás kiszolgáltatható a betegek kenetével együtt, a haldoklóknak pedig szent Útravalóként.

B. A szentségimádás

A szentségimádás célja, hogy az Eukarisztiában valósággal jelenlévő Krisztus imadását végezhessük. Pap vagy diakónus végezheti szentségi áldással, akolitus vagy lelkipásztori kiségitő csak anélkül. Formája sokféle lehet, bizonyos típusokat az egyházmegyei Praeurator (Litániás könyv) pontosan meghatároz.

Nagycsütörtök éjszakáján az Egyház előírja a virrasztást az Eukarisztia előtt, de minden szentségkitétel nélkül.

Tételjegyzék

1. A liturgia szó: mit jelent görögül, hol, mire használják a Szentírásban, az Egyházban.
2. Mi történik a liturgiában? (definíció)
3. Mi a liturgia? (definíció)
4. A *Mediator Dei* a liturgiáról (mikor, ki adta ki, hogy határozza meg a liturgiát).
5. A *II. Vatikáni Zsinat* a liturgiáról (mikor, fontos dokumentuma, meghatározásai).
6. Liturgiák és szertartások (értelmes felsorolás magyarázattal).
7. Mi az imádság? Kihez, ki által, kiben szól?
8. Az imádság fajtái.
9. Az imádság műfajai.
10. *Ámen, alleluja, hozsanna* szavak jelentése.
11. Jel és jelkép meghatározása (példákkal).
12. A test magatartási formái és gesztusai a liturgiában (felsorolás és szimbolikájának ismertetése).
13. Természetből vett jelképek a liturgiában.
14. Mi a misztérium?
15. A liturgia a Szentháromság műve.
16. A liturgia és az Egyház (SC alapján).
17. Tudatos, tevékeny, gyümölcsöző részvétel a liturgiában (SC alapján).
18. A templom belső berendezése.
19. Az oltárok fajtái, az oltár felszerelése.
20. A kehely és tartozékai.
21. Egyéb liturgikus szerek.
22. Liturgikus öltözékek (a miséhez öltözött pap bemutatása).
23. Liturgikus színek (felsorolás és használati körük *pontos* meghatározása).
24. Az utolsó vacsora: zsidó rítusa, jézusi jellegzetessége.
25. Apostolok és az első századok tanúságai (2-3 szövegtanú ismertetése)
26. A *szakramentárium* és az *ordo* mint liturgikus könyv (bemutatása, néhány példa).
27. Az „aranykor” miséjének négy körmenete.
28. Új elemek a századok során (néhány fontosabb újdonság bemutatása a misében a középkor folyamán).
29. V. Szent Piusz pápa misekönyve (zsinata, kora, jellegzetességei)
30. A mai misekönyv keletkezése, jellegzetességei.
31. Bevonulás és a mise kezdete (részletes bemutatás).
32. Olvasmányok és énekek az igeliturgiában.
33. Credo és egyetemes könyörgések.
34. Az adományok előkészítése (Felajánlás).
35. Az Eukarisztikus imádság szerkezete.
36. Két *epiklézis* (mit jelent, mikor, mire) a misében.
37. Áldozás.
38. Eukarisztikus imák.

A 18-23. tételekhez lásd a Liturgikus lexikont, vagy bármely alapvető liturgika könyvet.

Kötelező olvasmány: A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus konstitúciója (*Sacrosanctum Concilium*)

A vizsgázó egy tételt maga választ és önállóan, teljes mondatokban, értelmesen, elegánsan kifejti azt. Ez után a tanár kérdez a megadott témákból az érdemjegy kialakulásáig.

2007. november 24.

